

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Václav Bolemír Nebeský jako překladatel antické literatury

Vedoucí práce: Mgr. Veronika Faktorová, Ph.D.

Autor práce: Vejvodová Lucie

Studijní obor: Bohemistika – Anglistika

Ročník: 3

2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích dne 26.7. 2022

.....

Vejvodová Lucie

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí své bakalářské práce Mgr. Veronice Faktorové, Ph.D., za poskytnutí cenných rad, informací a materiálů k vypracování této bakalářské práce.

Anotace

Václav Bolemír Nebeský jako překladatel antické literatury

Práce prezentuje ucelený obraz Václava Bolemíra Nebeského jako významného překladatele antické literatury, vysvětluje jeho vztah k antice jako k časovému úseku dějin i jeho motivace k překládání literatury tohoto období, komentuje výběr děl a způsob jejich překladu, analyzuje jejich vztah k dobové, česky psané literární produkci. V neposlední řadě si všímá rovněž pozice antických děl překládaných Nebeským, v klasicistním a romantickém kánonu evropské literatury. Ve výsledku je práce dílčím příspěvkem k teorii překladu, historii překladatelských praktik a komparacím překladatelské techniky obrozenské a současné překladatelské praxe.

Anglický název: Václav Bolemír Nebeský as a translator of Ancient literature

Klíčová slova: Václav Bolemír Nebeský, překladatelství, antika, překladatelská teorie, překladatelská praxe, Oresteia, Aischylos, Eumenidy, historie překládání, Národní obrození, 19.století, moderní překladatelská praxe, překladatelské metody

Abstract

Václav Bolemír Nebeský as a translator of Ancient literature

This bachelor's thesis: „Václav Bolemír Nebeský as a translator of Ancient literature,” deals with the Czech poet of the 19th century, Václav Bolemír Nebeský and especially with his translations from ancient literature. Above all, this work reveals his relationship to antiquity as to a certain period of history and his motivation to translate ancient authors. This thesis also works with the original sources from which Václav Bolemír Nebeský could draw upon and presents their final importance in the final translations. Last but not least, this thesis also focuses on the theory of translation, the history of translation practices and compares the translation techniques of the past with the current ones. As a result, this bachelor's thesis presents a comprehensive picture of Václav Bolemír Nebeský as an important translator of antiquity, explains his inner motivation for the translation of ancient literature and stresses the importance of his works as a part of the Czech literary canon of the 19th century.

Keywords: Nebeský Bolemír Václav, translation, ancient literature, translation theory, modern Greek poetry, anthology, Czech literature of the 19th century, Czech, Aeschylus, National Revival, Czech poets of the 19th century

Obsah

1. Úvod	6
2. Translatologie; mezi teorií a praxí.....	8
2.1. Translatologie a její teoretické vymezení.....	8
2.2 Historie překladatelské praxe	11
2.2.1 Počátky překladatelské praxe	12
2.2.2 Historické proměny překladatelské praxe	14
2.2.3 Současná překladatelská praxe	28
3. Václav Bolemír Nebeský jako významný překladatel antické literatury	31
3.1. Nebeský jako básník a překladatel v kontextu národního obrození.....	31
3.2. Václav Bolemír Nebeský a jeho inklinace k překladu antických děl.....	36
3.3. Antická literatura v kánonu klasicistní a romantické literatury	40
4. Analýza překladu Eumenid	42
4.1. Předmluva k Eumenidám	43
4.2. Užití jazykových prostředků a verše	46
4.3 Komparace překladatelských metod	52
5. Závěr	58
Literatura	61

1. Úvod

Cílem této bakalářské práce je prozkoumat dílo Václava Bolemíra Nebeského z perspektivy translatologie. Prvá část práce se nejprve pokusí objasnit, jak je translatologie definována, čím přesně se zabývá a co je jejím cílem. Dále, je pro řádné uchopení tématu – *Václav Nebeský jako překladatel antické literatury*, potřeba stručně nastínit překladatelskou praxi od jejích počátků až po období obrozenecké, ve kterém Václav Nebeský aktivně působil. Při tvorbě této kapitoly mi byly nápomocné publikace *Jiřího Levého – Umění překladu a České teorie překladu*, ve kterých autor výstižně rozebírá jednotlivé motivace každého období, věnuje se i lingvistickým teoriím a ukazuje na příkladech z praxe řešení překladatelských problematik. Jednotlivé překladatelské metody, které jsou v každé podkapitole popsány, se stručně věnují překladatelským stylům, jež byly užívány především v českých zemích a okrajově zmiňuje tyto procesy i v kontextu evropské tvorby.

Následující druhá část této práce se zaměřuje na osobnost Václava Bolemíra Nebeského, polemizuje jeho vztah k antické kultuře a snaží se zařadit jeho tvůrčí osobnost do kulturního a literárního kontextu obrozenecké doby. Dále se pak pokouší objasnit jeho inklinaci k překladům antických děl na pozadí klasicistního a romantického diskurzu. Nakonec se zmiňuje o důležitosti antických děl a jejich překladů pro českou literární scénu 19.století.

Poslední kapitola se soustředí na praktický přístup k překladu a jejím cílem je analyzovat jeden z Nebeského překladů, a to konkrétně - *Eumenidy z roku 1862*, nebo-li poslední část Aischilovy tragédie. Václav Bolemír Nebeský je samozřejmě autorem i několika dalších překladů z antiky, ale jeho primární pozornost vždy směřovala k dramatik Aischylovi, neboť v něm viděl jistou morální, ale zcela jistě i vlasteneckou autoritu. Eumenidy byly pro rozbor vybrány i pro předmluvu, která je předchází a poskytuje cenná svědectví o Nebeského myšlení o překladu. Dále velice dobře reprezentují to, jak Nebeský pracuje s jazykem a jeho básnický um.

V první řadě je tato část zaměřena na analýzu předmluvy, v níž je hlavním cílem vybrat z textu důležité body, které podávají svědectví o tom, jak Václav Bolemír Nebeský pracuje s překladem. Navazující část se věnuje užití jazykových prostředků, verše a rýmu a dává tyto příznakové rysy do kontrastu s originální básnickou tvorbou Václava Bolemíra Nebeského tak, aby vynikly typické znaky jeho tvorby. Ke srovnání byla použita romantická skladba Protichůdci, která se vyznačuje bohatou slovní zásobou a je tudíž dobrým protikladem k rovněž barvitému eufonickému překladu Eumenid.

Závěrečná kapitola této bakalářské práce je potom věnována komparaci překladatelských metod téhož textu, které jsou užity různými překladateli v různých časových obdobích. Konkrétně se jedná o překlad *Václava Bolemíra Nebeského z roku 1862 a jeho druhé vydání z roku 1883*, překlad *Josefa Krále z roku 1902*, překlad *Vladimíra Šrámka z roku 1946*; A v neposlední řadě také *komentář Pavlíny Šípové k nejnovějšímu překladu Oresteii od Petra Borkovce a Matyáše Havrdy z let 2001 až 2002*. Tato část se zaměřuje na porovnání jazykových prostředků, které jsou v jednotlivých překladech užity a zkoumá, jak se dá klasifikovat překladatelský styl *Václava Bolemíra Nebeského* v kontrastu s překlady, které vznikly o několik let později.

Tato práce vznikla za účelem představení překladatelské praxe a tvůrčí osobnosti *Václava Bolemíra Nebeského*. Akcent je položen především na jeho překlady antických děl. Jejím cílem je zařadit *Václava Bolemíra Nebeského* do kontextu jak národního obrození, tak romantického a klasicistního diskurzu a vysvětlit jeho motivaci k překládání antických děl. V konečném výsledku se tedy jedná o text, který přibližuje básníka i překladatele laické veřejnosti a představuje jeho práci s jazykem a veršem. A v neposlední řadě se jedná o práci, která se pokouší představit antickou kulturu jako nezbytný prvek národního obrození, který dopomohl k rozvoji moderní češtiny, jejího literárního jazyka i české překladatelské praxe.

2. Translatologie; mezi teorií a praxí

V úvodní kapitole se tato bakalářská práce zabývá teoretickým vymezením praktického postupu překladatelské praxe. Při tvorbě této kapitoly jsem využila publikaci od Jiřího Levého a Jiřího Pechara *Umění překlada* (2012).

2.1. Translatologie a její teoretické vymezení

Translatologie je věda, která se zabývá převodem jazykových jednotek z jednoho jazyka do druhého, a lze ji rozdělit na:

- a, aplikovanou větev
- b, deskriptivní větev

Aplikovaná translatologie se věnuje především řešení překladatelských otázek, užití překladatelské teorie v praxi či tlumočnictví. Deskriptivní translatologie se zabývá zejména teorií překlada jako takového, osvětluje převážně kritiku překlada a historii překladatelské práce.¹

Tato bakalářská práce tedy spadá pod druhou zmíněnou větev překladatelské disciplíny, jenž se pomocí teoretických faktů snaží zpřístupnit dějiny překlada. Eugene Nida v *Science of Translation*, říká, že: „*Přihlédneme-li k faktu, že jsme schopni překládat bez jakýchkoliv znalostí v oblasti lingvistiky, stejně jako jsme sto ovládat jazyk bez jazykovědného vzdělání, překlad je tedy dle obecného mínění sotva součástí aplikované lingvistiky.*“²

Další pohled na teorii překlada nastínil Edmond Cary, který se věnuje tezi tlumočnick versus překladatel. „*Cary je toho názoru, že vyjmenujeme-li všechny aspekty překlada, nelze jej jednotně vědecky definovat tak, aby se mohl omezit na lingvistiku. Říká, že literární překlad není jazykovou operací, nýbrž operací literární. Básnický překlad je básnickou operací, pro překládání básní je třeba prokázat básnické schopnosti. Překlad jevištního dramatu není produktem jazykové práce, ale práce dramaturgické. I přesto, že se převede jazyk, nemusí být*

¹ MŮGLOVÁ, Daniela. *Komunikace, tlumočení, překlad, aneb, Proč spadla Babylonská věž?*. Překlad Vítězslav Vilímek. Nitra: Enigma, 2013. 324 stran. ISBN 978-80-8133-025-4.

² NIDA, Eugene. *Science of translation. Language: journal of the Linguistic Society of America* [online]. 1969, **45**(3), s. 483-498 [cit. 2022-07-26]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/411434>

(„*In view of the facts that one can translate without knowing anything about linguistic, even as one can speak a language without being a student of the science of language, many persons have concluded that translation is scarcely even an aspect of applied linguistic*“) – Přeložila LV.

převedeno celé dílo.“³ Tuto teorii Edmonda Caryho zprostředkovává Petra Vavroušová v díle *Sedm tváří translatologie*.

Oproti tomu Jiří Levý k teorii překladu a k překladatelskému procesu uvádí následující: „*Teorie překladu je na rozdíl od obecné lingvistické teorie i praxe těsně spjata s literárními a překladatelskými konvencemi jednotlivých kulturních oblastí.*“⁴ Levý tedy staví překladatele do role zprostředkovatele, který si musí z daných konvencí jazyka, do kterého překládá, pečlivě vybírat, aby dokázal předat originální myšlenku autora originálu. Naznačuje tím, že překladatel je svým způsobem umělec a překlad lze kromě vědecké disciplíny klasifikovat také jako druh uměleckého vyjádření, které mimo vědecké postupy vyžaduje kreativitu a umělecké cítění překladatele viz: „*Překládání je sdělování. Přesně řečeno, překladatel dešifruje sdělení, které je obsaženo v textu původního autora, a přeformulovává (zašifrovává) je do svého jazyka. Sdělení v překladovém textu obsažené pak dešifrovává čtenář překladu.*“⁵

Lze tedy říct, že při vytváření a čtení finálního překladu probíhá několik tvůrčích procesů, které jdou postupně za sebou:

- a. Překladatel si sám o sobě musí vytvořit představu o tom, jak dané dílo vnímá a co pro něj jednotlivé nuance jazyka originálu vykrešují. Vytváří si tedy subjektivní chápání díla, které už v těchto prvotních krocích může rozhodnout o tom, zda překladatel zachová poselství originálu, či se nechá strhnout vlastní imaginací. Jak Levý výstižně popisuje: „*Překladatel je v první řadě čtenář. Text díla se společensky realizuje a umělecky působí teprve tehdy, je-li čten. Dílo se čtenáři i překladateli dostává do rukou v podobě textu a při vnímání funguje text jako objektivní materiál, který je přetvářen subjektem vnímatele, čtenáře. Tak vzniká čtenářská konkretizace.*“⁶
- b. Překladatel je následně povinen vybrat nejvhodnější prostředky jeho mateřského jazyka, které jsou schopny splnit komunikační funkci originálu. Dále je musí vhodně formulovat, a především musí volit takové jazykové prostředky, aby se co nejvíce přiblížil čtenáři (konzumentovi) obsahu, kterému je text určen.

³ VAVROUŠOVÁ, Petra. *Sedm tváří translatologie*. © Univerzita Karlova: Karolinum, 2013, s. 75. ISBN 978-80-246-2740-3.

⁴ LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. 4., upr. vyd. Praha: Apostrof, 2012, s. 38. ISBN 978-80-87561-15-7.

⁵ LEVÝ, Jiří. *Umění překladu: Překladatelský proces*. LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. Čtvrté, upravené vydání. Praha: Miroslav Pošta- Apostrof, 2012, s. 42. ISBN 978-80-87561-15-7.

⁶ LEVÝ, Jiří. *Umění překladu: Překladatelský proces*, s. 46.

c. Ve fázi, kdy překladatel dokončí text, nastupuje na scénu čtenář, který znovu začíná tím, že nějakým způsobem dílo vnímá a utvoří si jeho vlastní interpretaci, která už je ale ovlivněná vlivem překladatele, jenž původní sdělení upravil právě na základě toho, jak mu porozuměl on.

Lineárně s procesem samotného překladu se překladatel také musí potýkat s jistými požadavky na jeho výkon, které ovlivňují proces jeho tvorby. Levý je definuje takto:

- a) *Pochopení předlohy*
- b) *Interpretace předlohy*
- c) *Přestylizování předlohy*⁷

Jak již bylo zmíněno v přechozím odstavci, překladatel musí být schopen vnímat obsah originálu a dostatečně mu porozumět, aby byl schopen daný smysl původního díla převést do jiného jazyka. Levý upozorňuje na to, že nejdůležitější je pochopit dílo v celém jeho kontextu, dbát na dobu, ve které bylo napsáno, a na jemné náznaky jazyka, které přesahují filologické porozumění textu. Levý je tedy toho názoru, že správné porozumění textu je zásadní pro přesné zprostředkování idejí a celkového emocionálního zabarvení díla čtenáři.⁸

Správný či trefný výběr jazykových prostředků je přesně ta oblast, ve které překladatel může, neboli ve své podstatě musí uplatnit svoji kreativitu a cit pro jazyk. Pokud je vzata v potaz Levého hypotéza – překladatel = umělec, je velmi důležité, aby si překladatel uvědomil, že jeho cílem není přesáhnout tvůrce předlohy ve smyslu tvůrčím, ale ve smyslu interpretačním. Dobrý překladatel se nikdy nebude snažit zastínit původního umělce, ale naopak jeho úkolem je převést význačné rysy originálu do jiného jazyka nenásilně a jemně.

⁷ LEVÝ, Jiří. *Umění překladu: Překladatelský proces*, s. 50.

⁸ LEVÝ, Jiří. *Umění překladu: Překladatelský proces*, s. 51.

O tom, zda překladatel svému úkolu porozuměl se lze přesvědčit několika způsoby. Levý je podrobně rozebírá ve svém článku: *Překladatelský proces – Jeho objektivní podmínky a psychologie*, který vyšel v časopise *Slovo a slovesnost*. Levý rozděluje jednotlivé postupy na následující:

- a) „Deduktivní pojmový rozbor estetických kategorií překladatelského umění, a to především jeho podstaty poměru k jiným typům umění (zvláště slovesného) a specifických norem.
- b) Empirický rozbor překladatelského procesu, vlastně analysou jeho výsledků, zaměřenou k vyzkoumání základních objektivních i subjektivních činitelů, kteří při převádění díla působí.“⁹

Jiří Levý v Umění překlada dále také uvádí názor Otkara Fischera, který se k polemice vnímání překladatelské praxe a teorie staví následovně: „Otokar Fischer definoval překlad jako pomeznu činnost na rozhraní vědy a umění, jiní teoretikové zdůrazňují někdy filologický, tj. odborný ráz této činnosti (kupř. překládání z antických děl a orientálních literatur se pokládá za vědeckou práci), jindy opět její charakter umělecký (Goethův překlad *Hasanaginice*, Herderovy překlady lidových písní) apod. se zařazují do jejich vlastního básnického díla. Podle toho se pak teorie překlada pokládá za disciplínu lingvistickou nebo literárněvědnou.“¹⁰

2.2. Historie překladatelské praxe

Tato kapitola je věnována jak historii překladatelské tvorby, tak i jejím postupným proměnám. Jedná se o ucelený přehled překladatelských tendencí od samotných počátků překladatelské praxe až k novodobé podobě překlada. Je členěna na tři podkapitoly s tím, že každá z nich se věnuje dílčím problematikám. Nejobsáhlejší z nich je zejména historie překladatelské praxe, která osvětluje vývoj důležitosti překlada a prezentuje vývoj překladatelského smýšlení. Jejím cílem je především seznámit se se staršími překladatelskými technikami, aby v konečném důsledku vynikl přístup Václava Bolemíra Nebeského. Při tvorbě této kapitoly jsem čerpala z publikací Jiřího Levého a také jsem využila knihu Šárky Belisové a Milana Hrala – *Kapitoly z dějin českého překlada* (2000).

⁹ *Slovo a slovesnost: list Pražského lingvistického kroužku*. Praha: Melantrich, 1955, **XVI**(1), s. 68-87. ISSN 0037-7031. Dostupné také z: <https://kramerius.lib.cas.cz/uuid/uuid:b7d3b258-530d-11e1-1331-001143e3f55c>.

¹⁰ LEVÝ, Jiří. *Umění překlada: Překladatelský proces*, s. 78.

2.2.1. Počátky překladatelské praxe

Tato podkapitola je úvodem do historie překladatelské praxe a při její tvorbě jsem čerpala převážně z knihy Jiřího Levého a Jiřího Pechara – *České teorie překlada: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře (1996)*, která mi pomohla vytvořit celkový přehled o nejvýraznějších rysech překladatelství v průběhu českých dějin.

Vzhledem k tomu, že Jiří Levý pokládá překladatele za kreativního tvůrce, pohlíží na umělecké diskurzy jako na významné činitele v tvůrčím procesu překládání.¹¹ Stejně jako slavné obrazy Mona Lisa či Snídaně v trávě odrážejí styly a myšlenky tehdejšího umění, tak i Levý rozeznává jednotlivost a odlišnost uměleckých metod překlada na základě diskurzů, kterým podléhají.

Tato práce čerpá z Levého charakteristik, nevnímá však na rozdíl od teoretika jednotlivá období jako přesně ohraničené bloky času. U Levého na sebe jednotlivé diskurzy navazují plynule a postupně, v této práci je tato problematika pojata jako jeden rozsáhlý celek. Levý nepochybně užívá jistou terminologii, která je z dnešního pohledu chápání diskurzů zastaralá a nepřesná. Ačkoliv se jedná o výstižné charakteristiky překladatelských metod diskurzů, které v určité době dominovaly, nemůžeme je rozdělovat na jednotlivé sekvence či vývojové etapy. Naopak diskurzy je třeba brát jako přelévající se nádoby s vodou, které přesahují jedna do druhé, a jejich vliv přetrvává po velmi dlouhou dobu.

Ostatně nakonec i sám Jiří Levý mimoděk upozorňuje na tzv. kohezivní teorii překladatelské praxe, tj. v důsledku překrývání jednotlivých diskurzních období a jejich stálého vlivu na řešení překladatelských otázek: „*Během staletí byly z nejrůznějších stran prodiskutovány základní otázky překlada v pracích, které částečně vycházely vždy znovu z empirie, částečně navazovaly na několik základních formulací (Jeronymovy, Tytlerovy, Goethovy apod.), ovšem teze, které za humanismu patřily k nejvyspělejším výsledkům počínajícího filologického studia ztratily po čtyřech stech letech svůj vědecký charakter a patří ke školské výzbroji každého praktika.*“¹² Představa o tom, jaká byla překladatelská praxe v kontextu dané doby nebo uměleckého diskurzu, může být tedy nanejvýš naším konstruktem, jehož podobu se ale můžeme pokusit jistým způsobem stanovit, vytknout jeho základní příznaky.

¹¹ LEVÝ, Jiří. *Umění překlada*, 367 s.

¹² LEVÝ, Jiří. *Umění překlada*, s. 22.

Levý tedy říká, že pokud již existovala překladatelská etika dřívějších období, jakýsi manuál „ideálního překladu,“ je to záležitost čistě teoretická. Nelze ji aplikovat na praxi, protože z hlediska funkčnosti bude zcela logicky nepřesná. Zde se tedy lze setkat s prvním a zcela zásadním problémem překladatelské praxe, a to je celková nezachytitelnost veškerých znalostí o dobovém překladatelském procesu a jeho aplikaci na díla, se kterými se překladatel ve své době potýká. Buď mu jsou k dispozici starší překladatelské metody, které ale jak je patrné z překladatelské minulosti, nemusí být vždy zcela funkční, anebo se musí řídit směrnicemi jeho současné praxe, které mohou být stejně zavádějící, ale jejich neefektivita se prokáže až po uplynutí určité doby. Jiří Levý se domnívá, že překladatelská praxe vyplývá z kulturních potřeb dané doby a je těmito požadavky ovlivňována jak v oblasti interpretace, tak i co se týče technického provedení.¹³

Z postoje Jiřího Levého tudíž vyplývá, že největšími nepřáteli sestavení jednotné překladatelské praxe jsou čas a diskurz. I Jiří Pechar v předmluvě *Umění překladu* odkazuje na důležitost dobového kontextu jednotlivých překladatelských metod podobně: „V překladatelských přístupech různých historických období lze totiž rozpoznat charakteristickou střihu generací, tak je v závislosti na ideologii doby zdůrazňováno jednou to, co je obecné a společné různým kulturním oblastem, jindy zase ty složky uměleckého díla, které jsou povahy individuální nebo zrcadlí rysy národně specifické.“¹⁴ Také Jaroslav Kolár v *Překladech ve starší české literatuře* zmiňuje toto: „Překlad je pojem podléhající - ostatně jako všechny pojmy – historickému vývoji.“¹⁵ Nicméně, znalosti a poznatky, které lze čerpat z minulosti neztrácejí na své významnosti, a proto je důležité je připomenout v kontrastu s novodobými dějinami překladu a poukázat na jejich nedostatky, aby se překladatelská práce mohla dále rozvíjet.¹⁶

¹³ LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*, s. 93.

¹⁴ PECHAR, Jiří. Předmluva ke 2. vydání. In: LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. 4., upr. vyd. Praha: Apostrof, 2012, s. 12. ISBN 978-80-87561-15-7.

¹⁵ KOLÁR, Jaroslav. Překlad ve starší české literatuře. *Česká literatura* [online]. Institute of Czech Literature, The Academy of Sciences of the Czech Republic, 1994, 1994, No.4(Vol.42), 398-400 [cit. 2022-01-06]. ISSN 00090468. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/43321796>

¹⁶ LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*, s. 179.

2.2.2. Historické proměny překladatelské praxe

Překladatelskou činnost lze brát z hlediska dějin literární tvorby jako důležitou součást tvorby národních literatur. Reprodukováním tvorby a jejím následným šířením se vzdělanost předávala ještě dlouho před vznikem konceptu samotné překladatelské práce. O plynulosti tohoto procesu se Jiří Levý zmiňuje takto: „*V dějinách evropských literatur má překlad čerstvou prioritu před literaturou původní. Literatura římská začíná překlady z řečtiny, národní literatury evropské překlady z latiny i z jiných jazyků.*“¹⁷

Tyto tendence a snahy kopírovat vědění od ostatních kultur a nějakým způsobem je zachovat, lze datovat už do dob před naším letopočtem. Konkrétně lze uvést příklad Alexandrijské knihovny založené kolem r. 295 př.n.l., jejíž učenci měli povinnost opisovat co nejvíce svitků a shromáždit tak celkové vědění lidstva. Údajně i každá loď, která v Alexandrijském přístavu zakotvila, měla povinnost poskytnout k opisu svitky, které se případně nacházely na její palubě. Velkolepá knihovna poskytovala útočiště mnoha vědcům a vzdělavcům, a to mimo jiné i Kallimachovi z Kyrény, jež sestavil *Pinakes* – první bibliografický seznam všech dokumentů nacházejících se v knihovně a zároveň i první katalog v historii.

Alexandrijská knihovna a informace, které získávala opisem knih, jsou jen jedním z mnoha důkazů, které historie poskytuje o zárodcích překladatelské praxe. I když se ve své podstatě nejednalo o převádění z jednoho jazyka do druhého, lze říct, že touha reprodukovat a zprostředkovat vědění širšímu publiku patří i dnes k základním pohnutkám každého překladatele.

V následující historickém období se objevují středověká skriptoria, která zastávají podobnou funkci, ale posouvají smysl opisu ve smyslu ideologickém a uměleckém. Písaři vykonávají Boží vůli, a zprostředkovávají jeho poselství skrze jejich umění, a proto pracují anonymně. Středověk zastavuje kvantitativní produkci reprodukováných děl a staví do popředí kult křesťanství, který zabraňuje masovému šíření psaného vědění. Monopol na vzdělání ve středověku drží především církev, a i to má dopad na práci středověkého překladatele.

Jindřich Veselý v Kapitolech z dějin českého překladu o kultuře středověku uvádí následující: „*Česká středověká kultura typologicky náleží ke středověké kultuře*

¹⁷ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*. Praha: Ivo Železný, 1996. s. 17. ISBN 80-237-2952-7. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:3f8b6e20-102a-11e3-9439-005056825209>

západokřesťanské. Pro tu je charakteristické, že se v jednotlivých „národních“ kontextech objevuje a rozvíjí nesterpně rychle zhruba mezi 8. a 14. stoletím.“¹⁸ Tímto navazuje i na myšlenku, že hodnotu vzdělání a jeho reprodukci silně ovlivňuje kultura křesťanství, jež je středobodem tehdejšího sociálního života. Veselý pokračuje takto: „Kultura „učená“, spojená s tradováním a šířením křesťanské zvěsti, má primárně písemnou podobu, v níž se předává v kláštorech, církevních školách a později na univerzitách v latinském jazyce. Na vrcholu její „zdrojové“ složky stojí Písmo svaté, v tomto případě Vulgáta, tj. bible přeložená do latiny sv. Jeronýmem, která má v západokřesťanském středověku závazný charakter Božího slova“¹⁹

První tendence středověkého překladatelského stylu, kterou zmiňuje jak Jiří Levý, tak i Jindřich Veselý, je izolovanost překladu. Jiří Levý tyto sklony popisuje takto: „U nejstarších dokladů kanonické literatury se překládá nejčastěji izolovaně slovo za slovem a zachovává i pořadí předlohy.“²⁰ Jindřich Veselý tvrdí následující: „K domestikaci latinské „učené“ kultury u nás dochází jejím postupným „zcestováním“, počínajícím u českých glos a překladu izolovaných slov (např. v žaltáři *Mater verborum*), s nimiž se nejdříve setkáváme v ženských kláštorech. S rostoucí vzdělaností se postupně začíná objevovat potřeba systematictějších svodů domácího více či méně specializovaného lexika.“²¹

Druhou tendencí středověkých překladatelů je přílišné zaměření na funkci. Jejich cílem je pouze zvýraznit rozdíly mezi překlady, které mají jen pedagogický účel, a mezi překlady, které mají sloužit jako umělecké dílo. Z této problematiky vyplývá skutečnost, že hranice mezi formou a žánrem se stírá a prioritou se stává pouze účel. Jak zmiňuje i Jiří Levý: „Se zaměřením na podstatu, substanci, souvisí u středověkého překladatele vědomí účelu, pro kterého je dílo převáděno.“²² Překlad se tedy stává natolik ovlivněný společenskou funkcí, pro kterou je určen, že se samotný překladatel nechává strhnout jednotlivostí a pořizuje více verzí jednoho a téhož překladu.

¹⁸ BELISOVÁ, Šárka a Milan HRALA. *Kapitoly z dějin českého překladu*. Praha: Karolinum, 2002, s. 11. ISBN 80-246-0386-1. Available also from: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:854a07b0-847c-11e4-b5a7-001018b5eb5c>

¹⁹ BELISOVÁ, Šárka a Milan HRALA. *Kapitoly z dějin českého překladu*, s. 11.

²⁰ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 18.

²¹ BELISOVÁ, Šárka a Milan HRALA. *Kapitoly z dějin českého překladu*, s. 13-14.

²² LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 19.

O nedostacích středověkého překladu se Jindřich Veselý vyjadřuje podobně: „*S překladem sensu stricto, který si klade za výslovný cíl přetlumočit cizí text (cizího autora), tj. přenést domácími jazykovými prostředky význam cizího textu do textu domácího, význam originálního díla do významu díla překladového, a teprve na druhé místo staví problém, jak překlad přiblížit konzumentovu informačnímu základu a přizpůsobit domácím potřebám.*“²³

Na základě předchozí argumentace lze tedy říct, že středověký překlad se soustředí jen na předání prostého obsahu bez jakékoliv přidané hodnoty a jeho jediným úkolem je šířit Písmo svaté, popř. zprostředkovávat víru se zachováním rysů rétorického stylu. K dokonalejším technikám překladu se po tomto období dostává období humanismu a reformace, které mění překladatelské smýšlení. Zárodky reformačního myšlení vysvětluje Veselý tímto: „*Okamžik, kdy se začne obecněji objevovat názor, že by měl mít každý křesťan možnost seznamovat se s biblí ve svém jazyce a vykládat ji samostatně, svým vlastním rozumem, je pak v podstatě počátkem evropské reformace.*“²⁴

Jiří Levý definuje diskurz humanismu následně: „*Humanismus je spojen s tvorbou národních identit a překlad nabývá dvojí kulturní důležitosti.*“²⁵ Tuto tendenci kopíruje i překladatelská praxe a překlad se tak stává cenným nástrojem při posilování národní hrdosti. Jiří Levý osvětluje zájem humanistických umělců o překlad takto: „*Zájem jazykově vlastenecký přivádí humanisty k problému možnosti překladu.*“²⁶ Jiří Levý má za to, že tento zájem již nemá noetický charakter, ale pramení z problematiky rovnocennosti jazyků.²⁷

Humanistům jde hlavně o to ukázat, že čeština je schopna alternovat latinu. Tuto snahu o vyrovnávání jednotlivých evropských jazyků rovněž komentuje Jiří Levý a to tak, „*že je pro ně problémem rovnocennost jazyků a jde o to, zda národním jazykem je možno vystihnout*

²³ BELISOVÁ, Šárka a Milan HRALA. *Kapitoly z dějin českého překladu*, s. 12.

²⁴ BELISOVÁ, Šárka a Milan HRALA. *Kapitoly z dějin českého překladu*, s. 11.

²⁵ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 29.

²⁶ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 29.

²⁷ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 29.

významové a literární kvality antické předlohy.²⁸ Konkrétně čeština zažívá v období humanismu nenadálý rozvoj a touha ukázat a předvést její silné stránky je patrná.

Například Václav Písecký v dedikačním listu k *Isokratovým Řečem o povinnostech* píše Řehoři Hrubému z Jelení, že překládal proto, „*abych zkusil, zdali český jazyk tak hojný jest, aby bez žebroty buďto německého škverkánie, buďto latinského proměňování sám od sebe touž věc vymluviti mohl, kterouž by i Řekové vypsali... Seznamenal jsem pak, že netoliko latinské pomoci nepotřebuje (o němčině mlčím, s kterouž nic nemám činiti) ale poněkud ji vyvýšiti může, tak někde jest náchylnější k lahodnosti řecké a k lepotě nežli latinský, že při mnohých v mluvení ozdobách při lepém slov skládání, kdež jazyk latinský řeckého aneb prostě nemůže, aneb s těžkostí a velmi nesnadně následuje, tu jazyk český touž lahodou a jednostajní téměř krátkostí všecko vysloviti může.*“²⁹ I z tohoto příkladu je patrné, že hlavní motivací k překladu bylo v období humanismu předvést pestrost a komplexnost mateřského jazyka.

Jedním z dalších charakteristických znaků humanistického překladu je snaha o vzdělávací funkci a celkovou srozumitelnost jazyka. Z toho tedy plyne, že humanistické období dává prostor k adaptacím, které svou volností umožňují větší přístupnost textu a zjednodušují čtenáři porozumění textu. „*Všechny tyto prostředky, které plynou ze zaměření na rozum, tj. sdělení významové hodnoty cizího textu domácím čtenáři, dávají humanistickému překladu charakter interpretace.*“³⁰ Interpretace je koneckonců tím, co odlišuje humanistické období překladu od období klasicistního či od překladů renesance. Důležité je zmínit Levého tezi, „*že metodicky navazuje humanismus na římskou teorii překladu, jako se ostatně opíral o antickou teorii filosofie a teorii umění vůbec. Ústřední tezí byl Horatiův výrok z Ars Poetica: Nec verbum verbo curabis reddere fidus interpres (věrný překladateli snaž se, abys nepřekládal slovo od slova.)*“³¹ Načež Levý uzavírá takto: „*Latinské úvahy středověku udržující kontinuitu římské teorie kladou termín interpres do protikladu s termínem expositor, čímž naznačují aktivně interpretační nikoliv pasivně reprodukční cíle tohoto vykládání.*“³² László Kontler říká,

²⁸ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 29.

²⁹ Citováno dle Jana Gebauera, cit. kn., str 13-14.

³⁰ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 33.

³¹ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 27.

³² LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 33.

že první renesanční myšlenku o kreativní formě překladu představil Leonardo Bruni ve spisu *De recta*. Jednalo se takzvaný koncept překladu zvaný *transductio*, který se stavil oproti zastaralejší a ustálenější formě – *translatio*.³³

Překlady mají za úkol splnit estetické normy češtiny, nikoliv efektivně převádět originály do mateřštiny. Levý se zmiňuje o vrcholné tvorbě doby Humanismu takto: „*Vyvrcholením překladatelské práce humanistů byla řada významných překladů bible do národních jazyků, kterou r.1534 zahájil Luther a jež pokračuje přes českou Kralickou bibli až po Autorizovanou verzi z r. 1611.*“³⁴ Překladatel tedy vstupuje do fáze, kdy se z něj stává zprostředkovatel ideologického nástroje a překlad plně naplňuje svou vzdělávací roli, avšak stále je to ještě role účelová, která je z hlediska teorie překladu neplnohodnotná.

Hlavní problematika humanistického období překladu spočívá v tom, že se poprvé v historii dostávají do konfliktu dvě protichůdné překladatelské teorie, a to ta protestantská a katolická. Církev si uvědomuje potencionální nebezpečí překládání Bible kvůli možné ideové interpretaci, protože zatímco humanisté se snažili o celkovou objektivizaci textu, protestanté už projevují značnou snahu o vkládání vlastních idejí do určitého překladu. Pro katolickou víru bylo Písmo svaté a pokusy o jeho překlad považovány za jistou formu kacířství. Jediným akceptovatelným překladem pro katolickou církev byl tedy překlad doslovný. Levý o tomto říká následující: „*Humanistický překladatel hledal ve slově jeho rozum, tj. objektivní pojmový význam, teolog hledá pravdu, tj. význam nazíraný z hlediska určité ideologie.*“³⁵

Působení protireformačních myšlenek se tedy pomalu dostává do konfliktu s interpretačními metodami humanismu. Jiří Levý označuje jako zásadní bod proměny diskurzu smrt Jana Amose Komenského, s nímž zaniká i jádro Českobratrské církve.³⁶ Počátek úpadku literární tradice v českých zemích komentuje také Alena Fidlerová, v její publikaci *Barokní čeština v 17.století*, následovně: „*Negativní mimojazykové faktory ovlivňující společenské postavení češtiny v pobělohorském období vedly k ohrožení, které se projevilo v textech*

³³ KONTLER, László. Translation in Comparison: : Early- Modern and Current Perspectives. *Contributions to the History of Concepts* [online]. 2007, Vol.3(1), pp.71-102 [cit. 2022-05-10]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/23730867>

³⁴ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 42.

³⁵ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 45.

³⁶ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 51.

*bránících či velebících češtinu, jako například v předmluvě k překladu Obroviště Mariánského atlanta od A.Frozína.*³⁷ Čeština se tedy stává jazykem nižších vrstev, které představovaly například kněží či řeholníci, úředníci, měšťané a písmáci.

Ostatně i T. Berger říká, že počátkem 18. století český jazyk začíná ustupovat z literární scény a toto omezování zasahuje především do oblasti vysokého stylu literatury či do oblasti vědy. Následně se čeština vymezuje i v roli administrativního jazyka.³⁸ Nový encyklopedický slovník češtiny popisuje barokní češtinu jako jazyk, který si uchovává tradiční ráz a pod vlivem protireformačních tendencí je nástrojem zejména homiletiky, kancionálů a nábožensky vzdělávací literatury.³⁹ Jako ve středověku se tedy kultura podřizuje křesťanskému řízení společnosti a hlavním ideologickým nástrojem se stává náboženství, které cenzuruje překladatelské snahy. Překlady tohoto období tedy zcela logicky následují kulturu, která působí na všechny sféry literární tvorby.

Jiří Levý se k translatologické praxi v takzvané „době temna“ vyjadřuje nějak takto: „Úkol učinit z informativního tlumočení rovnocennou složku národního písemnictví mohlo v české literatuře období temna splnit jen částečně, rysy, které vtisklo českému překladatelství, se uplatňovaly ještě později v překladu obrozeneckém, který částečně stavěl na literatuře 17. a 18. století ale častěji se musel vymaňovat z jejích nedostatků.“⁴⁰ V tomto období je překlad tedy ještě stále silně ovládan protireformační propagandou a zasahují do něj tendence barokní estetiky, která mají primárně pedagogický účel.

Jak uvádí Jiří Levý: „Překladatelská estetika pobělohorského období nestaví totiž na zcela nových teoretických axiomatech, ale spíše v 17. století zbytnují některé tendence překladu bratrského.“⁴¹ Ostatně i Komenského překladatelská poetika částečně vychází

³⁷ FIDLEROVÁ, Alena A., a . Barokní čeština v 17. století. In: DITTMAN, Robert. *Čeština a dějiny: Studie k moderní mluvnici češtiny 3*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouc, 2013, s.78-91. ISBN 978-80-244-3549-7.

³⁸ BERGER, Tilman. Užívání češtiny jako úředního jazyka v druhé polovině 18. století na příkladě města Chrudimě. In: PETRBOK, Václav, Radek LUNGA a Tydlitát JAN. *Východočeská duchovní a slovesná kultura v 18. století (1999: Rychnov nad Kněžnou, Česko)*. Boskovice: Albert, 1999, s.43-78. ISBN 80-85834-75-8 (brož.).

³⁹ ŠLOSAR, Dušan. CZECHENCY - NOVÝ ENCYKLOPEDICKÝ SLOVNÍK ČEŠTINY. *Barokní čeština* [online]. Brno: © Masarykova univerzita, 2017 [cit. 2022-07-25]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/BAROKN%C3%8D%20%C4%8CE%C5%A0TINA>

⁴⁰ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 65.

⁴¹ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 54.

z bratrského překladu. Lze tedy říct, že základy k barokní estetice ve své podstatě vybudovali bratrští překladatelé, kteří hojně užívali lidových úsloví, avšak na rozdíl od barokních překladů umírněně. Jak zmiňuje Levý: „*Hovorová i vulgární čtení se stávají součástí barokního sklonu k výrazové drastičnosti a naturalismu.*“⁴² Jiří Levý dále také píše, že „*barokní překladatel prodlévá rád u motivů drastických*“, jako je například motiv umučení v *Bridelově Slavíčku vánočním* a rozšiřuje si je, to je právě důvod, proč býval v básnické skladbě často zmnožen počet strof.⁴³ A také, že „*nové možnosti dávaly překladateli profesionalismy, které v tomto období ve velké míře vnikají do literárního lexika.*“⁴⁴

Z předešlého přehledu překladatelské produkce lze tedy vyzorovat, že literární tvorba neustává zcela, jak je období baroka mnohdy přisuzováno, ale pouze se omezuje na tvorbu latinskou pod vlivem protireformační propagandy. Významnou součástí barokního kánonu jsou také spisy neboli indexy zakázaných knih. Tito předchůdci dnešních katalogů vznikaly zejména proto, aby církev udržela přehled o rychle se šířící literární produkci, která s vynálezem knihtisku započala rapidní vývoj. Zde lze zmínit například Antonína Koniáše a jeho slavný *Klíč kacířské bludy k rozeznání otevírající a k vykořevení uzamykající – Clavis hearesim claudens et aperiens* z roku 1729. Koniáš se údajně zabýval i překladatelskou činností, i když to lze doložit jen prostřednictvím citátu Leopolda Scherschnika, který uvádí následující: „*Když přeložil z němčiny do češtiny příručku pro misionáře, která byla nepochybně nepoužívanější, censor mu vytýkal, že použil lidových výrazových prostředků, aby probouzel slzy dojetí.*“⁴⁵

Na komentář L. Serschnika ke stylu Koniášovo překladu lze navázat s argumentem Jiřího Levého, který se k výrazovým prostředkům oné doby vyjadřuje takto: „*Aktualizace jazyka má dvě stránky, na jedné straně rozšíření jazykových možností češtiny a odtud poměrnou životnost výrazu, na druhé straně přebarvené zabíhající do samoučelných hříček*

⁴² LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 55.

⁴³ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 60.

⁴⁴ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 56.

⁴⁵ SCHERSCHNIK, Leopold, a , ed. Ntonín Koniáš S. J. von seinen Ordensmitbrüdern dargestellt. In: KATEŘINA, Valentová - Bobková, Miloš SLÁDEK a Martin SVATOŠ. *Krátké věčného spasení upamatování: k životu a době jezuity Antonína Koniáše*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2013, s. 419. ISBN 978-80-85778-91-5.

formalismu.⁴⁶ Lidovost výrazů užívaných v barokních překladech měla zcela jasný propagační ráz, který využíval přehnané a zesílené lidovosti jazyka k získání ohlasu širší veřejnosti.

Jiří Levý je toho názoru, že období baroka, které mělo v českých zemích poměrně dlouhé trvání, definitivně oddělilo vývoj českého jazyka od ostatních zemí Evropy a zapříčinilo tak pozdní nástup klasicistních tendencí.⁴⁷

Ty se oproti barokní překladatelské praxi vymezují nastolením estetických norem, jejichž cílem již není snaha naplnit propagační požadavky ideologie či popularizační nároky oné doby.⁴⁸ Klasicistní překladatel se spíše zaměřuje na celkový obraz konečné translace a výsledné dílo bere v kontextu svého vlastního vkusu. V důsledku lze říct, že překladatel se v období klasicismu snaží být lepším tvůrcem než samotný autor předlohy. Tyto tendence tedy pochopitelně vedou k tomu, že autor se soustředí spíše na vlastní schopnost dokonaleji přeložit či přebásnit originál než na věrné zpřístupnění obsahu originálu. Pedantská doslovnost překladu písma svatého či adaptační amplifikace barokního překladu, které slouží jedné ideologii, v diskurzu klasicismu ustupují.

Jiří Levý v *Teoriích překladu* předkládá argumentaci Thomase Hobbesa viz: „*Sociální podmíněnost výběru stylistických prostředků zcela jasně konstatuje Thomas Hobbes: První nevhodností je užívat takových slov, která čtenářům poezie (a to jsou zpravidla lidé z nejlepší společnosti) nejsou dostatečně známa. A proto jsou jim neznáma cizí slova, pokud se dlouhým užíváním nestanou běžnými.*“⁴⁹

Úpravami, kterých se klasicistní překladatel dopouští, vzniká problematika zahlazování původního mínění autorova. Toto zušlechťování originálu se pochopitelně muselo vyrovnat s ochotou překladatele, který musel to, co sám vynechal, nahradit vlastní invencí. Jak uvádí Levý: „*Toto je princip kompenzace.*“⁵⁰ Princip a typy kompenzace rozvádí Jiří Levý také v článku *Překladatelský proces – jeho objektivní podmínky a psychologie*. Zde osvětluje princip

⁴⁶ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 57.

⁴⁷ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 65.

⁴⁸ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 68.

⁴⁹ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 69.

⁵⁰ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 70.

kompenzování tím že, „*příznivé náhody, při nichž se narazí v mateřském jazyce na možnosti ztvárnit myšlenku lépe než v předloze, jsou poměrně řídké právě proto, že dílo bylo tvořeno pro národní jazyk originálu.*“⁵¹ Naznačuje tím tedy, že pokud se autor záměrně vyhýbá výrazům, pro které například čeština nemá dostatečně barvitý ekvivalent, může se stát, že nakonec vynechá důležité nuance originálu a právě v tom spočívá jedna z hlavních problematik klasicistního překladatelského stylu. V rámci tohoto období lze tedy hovořit „jen“ o stylizacích češtiny do různých poloh, které jsou vždy podřízeny překladatelovu úhlu pohledu. Nejde tedy o metodu, která má přílišný reprodukční cíl, ale spíše o snahu o estetično a půvab textu.

„*Alexander Pope, například tvrdil, že překladatel by měl podat autora celého a nezkresleného, ale jinak dikce a verš jsou jeho vlastní doménou.*“⁵² Alexander Pope si v tomto výroku nicméně protiřečí. Pokud by překladatel vkládal veškerou svoji snahu do věrného zachycení stylu originálu a předání oné nezkreslenosti, ocitl by se v přímém rozporu se schopnostmi jazyka, do kterého text převádí. K tomu, aby naprosto přesně vystihl příznakovost originálu by musel použít metodu věrného (doslovného) překladu, o který se později pokoušejí romantičtí překladatelé.

Je totiž zcela jasné, že k naprostému krytí dvou jazyků ve smyslu stylu a estetického vyznění dojde málokdy. Onu náhodnost Jiří Levý také popisuje takto: „*Ke kompensaci se v takových případech záměrně využívá jazykových náhod podle uměleckých principů, které jsou překládanému dílu vlastní. To je jediný způsob, jak se může činně účastnit výstavby díla jazyk překladu.*“⁵³ Na základě argumentace Levého lze pak Popův výrok zpochybnit tím, že pokud má překladatel poskytnout autora v nezkreslené verzi, nemůže zasahovat do dikce a verše. „*Původní báseň nemusí ztrácet na umělecké hodnotě, je-li význam verše navozen rýmem – jen stane-li se pak takový význam nezbytnou a ústrojnou částí celé významové výstavby. Naproti tomu v překladu se významový celek z rýmových důvodů vložený do verše stává rýmovou vycpávkou, rýmem z nouze, tedy uměleckým kazem.*“⁵⁴ Překlad tedy bude vždy jakousi zkrácenou verzí originálu, pokud překladatel bude respektovat hranice jazyka, do kterého překládá.

⁵¹ *Slovo a slovesnost: list Pražského linguistického kroužku*, pozn. 9, s. 67.

⁵² LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 69.

⁵³ *Slovo a slovesnost: list Pražského linguistického kroužku*, pozn. 9, s. 68.

⁵⁴ *Slovo a slovesnost: list Pražského linguistického kroužku*, pozn. 9, s. 68.

Jiří Levý říká, že – „*již předromantické popírali estetické zásady klasicistů nejen v tvorbě původní, ale zavrhlí také jejich praxi překladatelskou.*“⁵⁵ Oproti překladatelům klasicistním, kteří touží dosáhnout velikosti překladu a zaujmout vlastní jedinečností, v období romantismu se děje pravý opak. Autoři romantických překladů si za vzor berou autorova ducha a jeho vnitřní intelektuální svět, a je pro ně nesmírně důležité zachytit pravou vnitřní motivaci originálu a podřídit se jeho individuálním rysům. Jiří Levý v Českých teoriích překladu, uvádí komentář Johna Drydena, který komentuje dopad klasicistních překladatelských metod na celkovou tvorbu onoho období, která dle klasicistního diskurzu překypuje překlady antických děl: „*Neštětím našich překladů je, že mají jen jeden styl a v důsledku toho všichni jejich autoři Homér, Virgilius, Horatius a Ovidius jsou nuceni se vyjadřovat ve stejném rozměru a ve stejném neměnném výrazu.*“⁵⁶

Drydenovo tvrzení o opakujících se klasicistních verzích Homéra lze navázat na romantickou praxi, která poté odmítá uniformitu překládání a směřuje k individualitě. Jak předkládá Jiří Levý: „*Sám Macpherson je důkazem, že již preromantismus odmítá překladatelské praktiky klasicismu a směřuje ke kultu individua, které poté vybuduje již samotný romantismus. Mcpherson tvrdí, že jednotlivé překlady Homéra do různých jazyků jsou pouhými parafrázemi jednoho a toho samého postupu.*“⁵⁷

Romantické se tedy odvracejí od vlastních estetických norem a raději se soustředí na jednotlivost a individualitu jazyka, do něhož překládají. Jejich prioritou je nezahradit nuance zdrojového jazyka, které by potencionálně mohly z překladu udělat šablonovitý, odtažitý a až přespříliš formální text. Tento přechod od vysokých estetických norem klasicistů, kteří sami sobě dávali za úkol zdokonalit a vybrousit jazyk originálu, se přirozeně odehrává v době tvorby národních identit, kdy se do popředí dostává důležitost vlastenectví a národní hrdosti. Tyto tendence lze zcela jasně doložit poukázáním na tvorbu tzv. falzifikátů, která se nevyhnula ani českým dějinám. Z těch zahraničních je nutné zmínit alespoň *Ossianovy zpěvy*, které zhotovil již zmíněný James Macpherson. Z těch českých je samozřejmě nutné poukázat

⁵⁵ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 71.

⁵⁶ DRYDEN, John, HOOKER, Edward N a H.T. SWEDENBURG, ed. *The Works of John Dryden*. DRYDEN, John. *The Works of John Dryden: Poems 1694-1680.*. California: University of California press, 1956, s. 389. ISBN 978-0520003583.

⁵⁷ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 71.

na falzifikáty zhotovené Václavem Hankou a Josefem Lindou – *Rukopisy Královédvorský a Zelenohorský*.

Zásadní rozdíl mezi klasicistní překladatelskou metodou a překladatelskou praxí z období romantismu lze tedy hledat v rozdílných vnitřních motivacích překladatele. Zatímco klasicistní překladatel se dostává do souboje mezi sebou samým a jazykem originálu, který se snaží nějakým způsobem upravit, aby vyhovoval především vlastním požadavkům, s tím že překladatelův styl vyční v konečném překladu vždy silněji, romantický překladatel naráží na problém samotné přeložitelnosti díla, a tudíž je svazován hlavně ideou o správném překladu, která mu vždy bude bránit v úplné satisfakci.

Jak uvádí Jiří Levý: „*Romantický překladatel chce zachovat do detailů všechny individuální rysy originálu, a proto je mu ideálem doslovný překlad.*“⁵⁸ Romantik – překladatel tudíž bojuje se svým nutkáním zachovat původní vyznění originálu bez zbytečného narušování struktury, dodržením plynulosti textu, vytyčením zvláštností zdrojového jazyka a zároveň poskytnutím smysluplného překladu, který nebude jen pouhou adaptací, ale plnohodnotným obrysem původního díla. Avšak jak už bylo zmíněno, dva rozdílné jazyky se nikdy nemohou dokonale překrývat, a tudíž romantické teze o ideálním překladu selhávají. Ačkoliv jejich snahy o upřednostnění národních identit jsou významné, nelze říci, že by romantici dokázali najít spolehlivé překladatelské metody ke stálému upevnění metody tzv. věrného překladu.

Goethe o romantických překladech říká následující: „*Překladatelé jsou jako kuplíři z povolání, kteří nám jako nesmírně roztomilou vychválí polozahalenou krasavici, vzbuzují neodolatelnou touhu po originálu.*“⁵⁹ Tento citát v podstatě shledává překladatelskou etiku romantismu nedostatečnou. Ačkoliv romantismus přináší do překladatelské praxe důraz na individuální styl autora, což je přínosné, stále chybí kompromis mezi zachováním původního znění originálu a dostatečnou kreativitou, která nijak nepoškodí výsledné vyznění textu.

Díky polaritám, které nabízejí obě výše popsané překladatelské praxe (viz klasicistní a romantická) se do počátku 19. století vyhranily dva odlišné metody překladu, které Jiří Levý klasifikuje následovně:

A) *Adaptační překlad „volný“*

⁵⁸ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 71.

⁵⁹ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 74.

B) *Doslovný překlad „věrný“*⁶⁰

Romantičtí překladatelé tedy z hlediska dějin překladu vznášejí důležitou otázku tzv. možnosti či nemožnosti překladu. Lze říct, že konflikt mezi doslovnou a adaptační metodou přetrvává dodnes.

Pro řádné osvětlení překladatelských metod doby národního obrození [pozn. aut. – dále jen jako obrození] je zapotřebí adresovat literární polemiky, které se v tomto úseku českých dějin vyskytují. Jelikož období obrození se odehrává na pozadí několika vzájemně protínajících se diskurzů, od osvíceneckého klasicismu až po romantismus, je zřejmé, že se překladatelské tendence a techniky vlivem různých vlivů budou překrývat a někdy dokonce i opakovat. Jiří Levý poukazuje na to, že: „*Fischer se opírá hlavně o statistický fakt, že některá díla překládala jeho generace již potřetí.*“⁶¹

Ostatně i Felix Vodička ve své práci *České obrození jako problém literární* uvádí následující: „*V každém oboru lidského vědění je dobře čas od času přezkoušeti výsledky dosavadního bádání, prozkoumati nosnost starších teorií a pojmů, jež nám umožňovaly zvládnout a pochopit složitou skutečnost.*“⁶² Obrozenecký aspekt v literatuře vystihuje Felix Vodička takto: „*V literatuře je výchozím bodem pro zjištění obrozeneckého problému skutečnost, že v třetí čtvrtině 18. století je všechna literární produkce psaná českým jazykem u nás soustředěna na širší vrstvu čtenářského publika.*“⁶³ Tímto Vodička poukazuje na jistou opožděnost české literatury, která se v době kdy se ostatní národy plně věnují individualistickému rozvoji, stále zabývá spíše lidovými motivy viz: „*Vzniká situace, s jakou se setkáváme nejčastěji ve středověké literatuře... v tom smyslu, že literatura vyššího slohu a náročnějších funkcí byla psána latinsky, zatímco národním jazykem byla psána literatura popularisující nebo literatura méně náročná.*“⁶⁴

Na tento fakt navazuje Levý s jeho myšlenkou o opožděnosti české literární produkce v tom smyslu, „*že vědomý vstup překladu do oblasti umělecké, který se v jiných literaturách*

⁶⁰ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 74.

⁶¹ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 75.

⁶² *Slovo a slovesnost: list Pražského lingvistického kroužku*. Praha: Melantrich, 1948, X(), s. 30. ISSN 0037-7031. Dostupné také z: <https://kramerius.lib.cas.cz/uuid/uuid:b4b5f776-530d-11e1-1331-001143e3f55c>

⁶³ *Slovo a slovesnost: list Pražského lingvistického kroužku*, pozn. 62, s. 36.

⁶⁴ *Slovo a slovesnost: list Pražského lingvistického kroužku*, pozn. 62, s. 36.

realizuje za klasicismu, mohl v české literatuře probíhat opožděně teprve za obrození.⁶⁵ Dalším význačným rysem obrozeneckého překladu je Jiřím Levým popsán následovně: „Charakteristické pro obrozenecký překlad je však právě to, že ještě nemá plně funkci estetickou, nýbrž převažuje zřetel vlastenecky utilitární.“⁶⁶

K těžkým podmínkám obrozeneckého překladatele přispívaly nejen vysoké nároky romantického diskursu na funkční jazyk, ale i špatná organizace překladatelské praxe a neexistence podpůrného systému či spolku. Josef Jungmann ve svých *Zápiscích* popisuje situaci následovně: „Naše překladatelství jest posud zahrada obecná bez zahradníka, kdež každý, komu se zachce, sází své byliny...“⁶⁷ [tento citát používá v Českých teoriích překladu i Jiří Levý, pozn. aut.].

Jiří Levý uvádí charakter přípravného období obrozeneckého následovně: „Teorie a kritika překladu v přípravném období obrozeneckém zůstávají záležitostí gramatiků, jako ostatně vůbec teorie literatury. V popředí zájmu jsou otázky jazykové, okruh českých původních literátů není dostatečně široký a teoreticky vyspělý, aby z jejich středu vyšla významnější kritika.“⁶⁸ V této době se tedy překladatel ocitá jak bez dostatečných prostředků jazykových, tak i bez jakékoliv zpětné vazby týkající se jeho snah, a proto lze přepokládat, že toto období sloužilo především k upevnění metodických pravidel, která již přinesl humanismus. Jiří Levý tyto pravidla, s pomocí Jiřího Petrmanna, charakterizuje takto:

- a) „Překladatel musí vycházet od smyslu, nikoliv od slov
- b) Překladatel musí při přestylizování brát v úvahu rozdíl ve vyjadřovacích prostředcích dvou jazyků
- c) Překladatel má přihlížet i k estetické, tj. v jazykovědném myšlení tohoto období zvukové stránce svého převodu.“⁶⁹

⁶⁵ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 76.

⁶⁶ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 76.

⁶⁷ JUNGSMANN, Josef, RYŠAVÁ, Eva a LUNGA, Radek. *Zápisky*. Praha: Budka, 1998. s. 68. ISBN 80-901549-3-X. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:25c86da1-89c0-4853-b8bd-3cbf8ac92247>

⁶⁸ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 81.

⁶⁹ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 82.

A tak se první překážkou k překladu stává polemika o doslovnosti překladu, která charakterizuje celou tuto etapu. K jejím největším osobnostem se řadí Josef Dobrovský, který se kontrastně oproti romantickým tendencím vyhradil proti doslovnému překladu, takto: „*Slova odtažitá a slova z oboru umění jsou většinou doslovně, otrocky přeložena, např. superstitio, nastorna.*“⁷⁰

Jiří Levý se staví ke sporu o doslovném způsobu překladu a obohacování slovní zásoby následovně: „*Spory o způsoby tvoření nových slov, které zaměstnávaly české gramatiky 17. a 18. století (Rosa, Konstanc, Pohl, Šimek aj.), je možno z našeho hlediska interpretovat jako spor o metodu doslovného překladu nebo substituce. Lexikální substituce, ke které se spíše kloní Dobrovský z hlediska lingvistického, znamená preferenci pojmenování značkových před popisnými. Stejně souvisí s překladatelskými principy ústřední jazyková otázka tohoto období: počesťovat vůbec termíny, nebo je přejímat do češtiny ve znění cizím?*“⁷¹

Na otázku, kterou si pokládá Jiří Levý lze odpovědět citátem od Dušana Šlosara, který k problematice přejímání nových slov uvádí následující: „*Obrozený básnický jazyk zpočátku stavěl na sylabickém principu a využíval dobové slovní zásoby (Tháмова družina). Puchmajerova první novočeská škola básnická přechází na princip sylabotónický Dobrovského. Při překladech se autoři nevyhnuli ojedinělým neologismům, např. u Puchmajera jsou to slova přejatá z původních originálů.*“⁷²

Na důležitost, kterou v české obrozenecké době hrála poezie, jak v překladu či literární tvorbě, poukazuje Jindřich Veselý: „*Motivy obecně vlastenecké se v době obrozenecké hledaly nebo do českého prostředí transportovaly daleko snáze v poezii než v próze. I to byl důvod proč, i velmi hodnotná prozaická díla německy psané literatury namnoze zůstávala hodně dlouho nepřekládána, tím spíše, že psát prózu v českém jazyce leckomu připadalo snazší než psát díla řečí vázanou, takže se v českém jazyce objevovala spíše originální prozaická díla než díla dramatická a pochopitelně než díla básnická.*“⁷³ Toto období, které reprezentuje zejména

⁷⁰ DOBROVSKÝ, Josef a Benjamin JEDLIČKA. *Dějiny české řeči. Dějiny české řeči a literatury*. Praha: Československý spisovatel, 1951, s. 82. Kričická knihovna.

⁷¹ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 83.

⁷² ŠLOSAR, Dušan. *OBROZENSKÁ ČEŠTINA*, 2017.

⁷³ BELISOVÁ, Šárka a Milan HRALA. *Kapitoly z dějin českého překladu*, s. 126.

Dobrovský, Jiří Levý shrnuje tím, že „v popředí zájmu byla sdělovací funkce jazyka, tj. jazyková správnost, přesnost a srozumitelnost pro čtenáře.“⁷⁴

Za další možný určující rys obrozenecké překladatelské praxe lze pokládat překládání z druhé ruky, které však přetrvává i dlouho po počáteční fázi NO. Tento styl překladů zmiňuje jak Jindřich Veselý: „*Opoždění za kulturou německou bylo tím zřejmější, že český a německý národ žily odedávna vedle sebe a jejich kultury se i vzájemně prolínaly. Překlady „z druhé ruky“, tedy nikoli z originálu, nýbrž oklikou z jiného překladu, tj. z jazyka bližšího, známějšího, přístupnějšího, byly tehdy pokládány v českém kulturním životě za zcela legitimní a až teprve koncem obrození narážela tato praxe na kritiku.*“⁷⁵, tak i Jiří Levý v *Teoriích překladu*, kde popisuje překlady z druhé ruky jako významné činitele v překladatelské praxi 19. století, a domnívá se, že tento jev se v české literární scéně vyskytoval mnohem více než v cizích literaturách.⁷⁶

Hlavní problematikou romantické překladatelské praxe, která je ovlivňována silící národní uvědomělostí, je tedy neslučitelnost funkční češtiny té doby, která sloužila komunikačním prostředkům, ale nebyla schopna vyhovět požadavkům romantického diskurzu a dozrívajícím ideálům klasicismu. Samotným problémem tedy nebylo nedostatečně vyvinuté lexikum, ale snaha překladatelů a gramatiků přetvářet češtinu v ideály latinské nebo německé syntaxe. Dušan Šlosar proto charakterizuje první generaci obrozenců vedenou Jungmannem, jako tvůrčí skupinu, která za účelem obohacování slovníku českého jazyka využívala lexikální neologismy. Tyto novotvary pak sloužily k balancování rozdílů mezi češtinou a cizími jazyky, a umožňovaly tak překládání z tehdejší evropské literární produkce.⁷⁷

2.2.3. Současná překladatelská praxe

„*Díváme-li se na dílo Jiřího Levého (1926-1967) dnes, jsme zaskočeni nejen jeho rozsahem vzhledem ke krátké době, v jaké vzniklo, ale i rozmanitostí disciplín, jimiž se mladý a zralý vědec intenzivně zabýval... Právě snaha odkrývat a naznačovat nové souvislosti, možné vztahy a principy, výhledové strategie, metody konstruktivního uvažování a tvůrčího myšlení*

⁷⁴ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 84.

⁷⁵ BELISOVÁ, Šárka a Milan HRALA. *Kapitoly z dějin českého překladu*, s. 126-127.

⁷⁶ LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*, s. 77.

⁷⁷ ŠLOSAR, Dušan. *OBROZENSKÁ ČEŠTINA*, 2017.

zapříčinily, že i když některé závěry zůstaly neuzavřeny a některé cesty byly jen naznačeny, stal se inspirací pro generace následovníků.⁷⁸ Takto popisují Zbyněk Fišer a Ivana Kupková vliv Jiřího Levého na teorii překladatelské praxe. Jelikož tato práce čerpala z jeho myšlenek, především pokud se jednalo o nastínění historického vývoje překladatelské praxe, je nyní důležité navázat na překladatelskou praxi moderní, která dosud z Levého tezí a konceptů čerpá a inspiruje se jimi, ale zároveň je zpochybňuje a posouvá dále.

Levého teorie je navíc značně otevřená a umožňuje další rozpracování dalším překladatelským konceptům, které se pokoušejí na Levého navázat. Jeho význam dále spočívá v jeho snadném teoretickém zpracování, jehož základy lze využít pro tvorbu překladatelských příruček.⁷⁹

Kupková a spol. poukazují na to, že Levý svými postupy a rozborů překladů nastínil moderní funkcionalistickou praxi překládání, jinými slovy že, „pojmenoval téměř všechny základní oblasti funkcionalistického překládatelství.“⁸⁰ Důležitost Levého konceptu hlavně spočívá v jeho chápání překladu jako dynamického tvůrčího procesu, který lze chápat jako druh uměleckého vyjádření. Funkcionalistický přístup k překládání charakterizuje Zbyněk Fišer následovně: „Pro funkcionalistickou koncepci je určující skopos neboli funkce, účel překladu v očekávané cílové komunikační situaci. Funkci cílového textu vyrozumí překladatel ze zadání zakázky. Podle toho volí překladatel přiměřené textotvorné postupy, jejichž pomocí vytvoří v cílovém jazyce funkčně adekvátní cílový text, který bude přiměřeným způsobem úspěšně plnit očekávanou dominantní komunikační funkci v cílové kultuře.“⁸¹

Další důležitou spojitostí s moderním přístupem k překladu je vztah translatologie a didaktiky, na jejichž vztah Levý naráží, avšak nikdy ho nerozvádí do detailů. Levý se ve své teorii zabývá analýzou studentských překladů, které mu dokázaly poskytnout cenné informace o tom, jak se začínající překladatel snaží vyrovnat se ztrátami, ke kterým přirozeně dochází, pokud se pracuje s přirozenými vlastnostmi dvou jazyků. Tyto experimentální analýzy Levému

⁷⁸ KUPKOVÁ, Ivana a Zbyněk FIŠER A KOL. Úvodem: malá pocta Jiřímu Levému. KUPKOVÁ, Ivana, Zbyněk FIŠER a kolektiv autorů. *Jiří Levý: zakladatel československé translatologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2019, s. 6. ISBN 978-80-210-9348-5.

⁷⁹ Překlad jako rozhodovací proces: rozpracování konceptu J. Levého a aplikace tohoto přístupu na institucionální překlad. *ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE PHILOLOGICA* [online]. 2019, 2019(4), s. 11–33 [cit. 2022-05-10]. ISSN 2464-6830. Dostupné z: doi:<https://doi.org/10.14712/24646830.2020.2>

⁸⁰ KUPKOVÁ, Ivana a Zbyněk FIŠER A KOL. *Jiří Levý: zakladatel československé translatologie*, s. 6.

⁸¹ FIŠER, Zbyněk. Funkcionalistická koncepce překládání a tvůrčí psaní. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008. s. 38. ISBN 978-80-210-4686-3.

umožnily poznat překladatelskou praxi nejen z hlediska deskriptivní translatologie, ale dokázal jimi spojit didaktiku s vědeckým postupem překladu.⁸²

Další pohled na současný stav české translatologie poskytuje také Zuzana Jettmarová, která naráží na překonanost Levého myšlenek a zastaralost chápání českého strukturalismu, viz: „*Český strukturalismus a Levý se v západní translatologii považují za překonanou tradici, i když obvykle prezentovanou jako tradici podnětnou, především díky vývojové souvislosti s teorií polysystému a s přechodem od preskripce k deskripci.*“⁸³

Česká metodika překladu se výrazně odlišila od západních teorií, z důvodu dlouhodobé kulturní izolace ve 20. století. Jettmarová tuto izolaci pokládá za významný prvek diferenciacie české moderní translatologie a za důvod, proč se západní odborná veřejnost zabývá českým strukturalismem jako samostatnou metodou, která ačkoliv byla významná ve 30. letech 20.století, zůstává opomenuta na cestě za evropským post - strukturalismem.⁸⁴

Dnes vstupuje do překladatelské metodiky hlavně již zmíněná didaktická praxe, jenž se snaží zpřístupnit proces překládání hlavně vysokoškolským studentům. Překlad odbočuje od vědeckého pole a směřuje spíše k funkčnímu využití překladu, zejména v oblasti komerce a reklamy. V dnešní multikulturní společnosti se překlad stává nedílnou součástí konzumace obsahu, a víc než kdy dříve je vyžadována jeho funkčnost, rychlost a efektivita. Didaktickou metodu současného překladu komentuje David Mraček takto: „*Tak jako v mnoha jiných oborových didaktikách se i ve výuce překladu v posledních letech s čím dál větší razancí prosazují zásady konstruktivismu a jiných směrů, jež staví do středu výukového procesu samotného studenta, jeho znalosti, potřeby a emoce.*“⁸⁵

Překladatelská praxe se tedy postupně rozvinula z uzavřené větve okrajové lingvistiky ke kognitivnímu procesu, který vnímá a akceptuje potřeby překladatele a je na ně nepokrytě vázán. Překladatel je identifikován stylem svého překladu a jedná se tvůrčí proces, který vychází přímo ze znalostí a zkušeností překladatele. V minulosti byl překlad mnohdy nástrojem

⁸² MRAČEK, David. JIŘÍ LEVÝ A DIDAKTIKA PŘEKLADU. *AUC PHILOLOGICA* [online]. Praha: Karolinum, 2018, **Vol 2018**(No 2), s. 59-71 [cit. 2022-02-16]. ISSN 2464-6830. Dostupné z: doi:<https://doi.org/10.14712/24646830.2018.15>

⁸³ V čem stagnuje česká translatologie: dva pohledy na českou teorii překladu a její východiska. In: JETTMAROVÁ, Zuzana. *Mozaiky překladu: Translation mosaics: k 90. výročí narození Jiřího Levého (1926-1967)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016, s. 96. *Studia philologica Pragensia*. ISBN 978-80-246-3305-3.

⁸⁴ JETTMAROVÁ, Zuzana. *Mozaiky překladu: Translation mosaics: k 90. výročí narození Jiřího Levého (1926-1967)*, s. 123. .

⁸⁵ MRAČEK, David. JIŘÍ LEVÝ A DIDAKTIKA PŘEKLADU, s 64.

diskurzu, podléhající jeho požadavkům v návaznosti na sociální a kulturní uvědomělosti čtenářského publika. V současné době je překlad spíše nástrojem k rozšifrování jednotlivostí jazyků a prostředkem k šíření informací. Jeho dosah je určován především jeho individuální kvalitou a vhodně zvolenými jazykovými prostředky, nikoliv záměrnou snahou zakrývat či naopak předávat určité vlastnosti původního textu.

3. Václav Bolemír Nebeský jako významný překladatel antické literatury

3.1. Nebeský jako básník a překladatel v kontextu národního obrození

Při tvorbě této kapitoly jsem využila zejména knihu *Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského* od Josefa Hanuše z roku 1896, která mi poskytla cenné informace ze života českého básníka a překladatele, a dále jsem využila zdroje uvedené v *Lexikonu české literatury*. Také jsem pracovala s články publikovanými v časopise *Květy* a v *Časopisu českého Muzea*, které obsahují přímé komentáře Václava Bolemíra Nebeského k jeho překladatelským aktivitám. Rovněž samotná poezie Nebeského prozrazuje některé básnickovy vnitřní motivace a přístupy k překládání. Literární osobnost Václava Bolemíra Nebeského lze na úvod vystihnout citátem Josefa Hanuše, který jeho důležitost popisuje takto: „*Nebeský byl takým apoštolem velkých evropských myšlenek v národě českém a v tom jest jedna z velikých zásluh jeho poesie.*“⁸⁶

Václav Bolemír Nebeský je tvůrčí osobností, která se do dějin české literární historie zapsala především svými vlasteneckými snahami a produkcí poezie, která navazuje na romantický byronismus, resp. Máchovo tvorbu. Již zmíněný Josef Hanuš popisuje Nebeského povahu jako samotářskou a přirovnává jeho časté osamělé rozjímání k Máchově rozervanecké povaze. Neopomíná také Nebeského lásku k přírodě, kterou měl mladý Václav vnímat jako odraz své neklidné duše.

Václav Bolemír Nebeský se narodil 18. srpna roku 1818 na Kokořínském statku, jako syn rolníka. Jeho matka byla Němka, ale byla schopna se domluvit i česky. Václav tudíž vyrůstal v rodině, v níž převažoval jazyk hlavy rodiny – čeština. Avšak na jeho vzdělání měla

⁸⁶ HANUŠ, Josef. *Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1896. s. 25. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:e6f1d690-92ee-11e7-8167-005056825209>

vliv spíše němčina, která se pro něj stala hlavním jazykovým prostředkem jeho vzdělání. Václav Bolemír absolvoval litoměřické gymnázium, kam nastoupil roku 1830 a kde se poprvé setkává s antickou literaturou. Právě zde nastává zlom, od něhož se podle Hanuše mladý tvůrce uchyluje k dalšímu studiu klasické literatury.⁸⁷

Literární činnost zahájil mezi lety 1838-1844 časopiseckými básněmi, knižně uveřejnil básnickou skladbu Protichůdci. Překlady se zabýval od konce 40.let, soustředil se na antickou, španělskou a novořeckou literaturu (přehled antických překladů a studií s vazbou k antice viz následující kapitola.) Psal rovněž literárně historické studie.⁸⁸

Jako básník byl Nebeský vnímán někdy jako až Máchův epigon, jindy jeho následovník nebo naopak ten, kdo s ním vede polemiku. Podle Hanuše se projevoval především jako vyžralý tvůrce národně obrozenecké literatury už jen proto, že ve svých dílech prezentoval prvky vzdělanosti spolu s barvitým využitím češtiny, navazující na Máchův *Máj*. Současně ale Hanuš zastává názor, že Nebeský během let pokročil od bolestné poezie máchovského typu ke kriticko-filozofické rozvaze: „*Nebeský dospěl do tohoto cíle - po dlouhém urputném boji zvítězil kritický filosof historik nad pesimistickým básníkem, rezignace nad rozervaností.*“⁸⁹

Hanuš usuzuje, že Nebeský dal přednost vědci a překladateli před rozervaným romantikem. Hanuš dále argumentuje tím, že poezie Nebeského přirozeně vyplynula z jeho doby: „*Jeho poezie vyrostla organicky ze své doby a půdy, avšak od samého počátku řízena také reflexí básníka – historika a filosofa, naslouchajícího při každém kroku moudrému hlasu světových dějin.*“⁹⁰

Zdeněk Vysoký, stejně jako Jan Jakubec, se na rozdíl od Hanuše k Nebeskému staví spíše negativně. Zpochybňují originalitu Nebeského myšlenek, ačkoliv nepopírají, že jeho erudovaná orientace v literárních oborech byla pro českou literární obec významná, protože dokázala přinést nový pohled na kritické hodnocení literatury a zároveň zvyšovala tlak na požadavky vznikající tvorby v oblasti estetična.⁹¹ Už dříve citovaný Jiří Veselý podtrhuje důležitost vlastní básnické tvorby a pokládá ji za hlavní zdroj a východisko překladatelské

⁸⁷ HANUŠ, Josef. *Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského*, s. 4-5.

⁸⁸ HANUŠ, Josef. *Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského*, s. 165-167.

⁸⁹ HANUŠ, Josef. *Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského*, s. 29.

⁹⁰ HANUŠ, Josef. *Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského*, s. 17.

⁹¹ VYSOKÝ, Zdeněk. Václav Bolemír Nebeský jako překladatel Aischyla. In: VYSOKÝ, Zdeněk. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: E, Řada archeologicko-klasická*. Brno: Masarykova univerzita, 1956- [1995], s. 236-248. ISBN 80-210-1149-1 (1994). ISSN 2464-6830.

praxe. V tomto bodě se tedy střetávají dvě osobnosti Václava Bolemíra Nebeského – překladatel a básník. Obě tyto tvůrčí polohy Nebeského osobnosti si dávají do jisté míry za úkol obohatit český literární jazyk, a posunout vnímání básnické, resp. překladatelské invence a kreativity.

Odpoutání Nebeského od bolestné poezie k překladům většina badatelů zabývajících se Nebeským proto oceňovala. Byl to pro ně logický krok, neboť Nebeský se podle jejich soudu výborně orientoval v klasické literatuře. Jeho překlady považovali za záslužné. Vyzdvihovali zejména to, že jako první přinesl překlady antického dramatika Aischyla (tomuto autorovi zasvětil téměř celou překladatelskou kariéru a jeho díla považoval za ideál vzdělanosti a ušlechtilosti vědění).⁹²

Podle Hanuše tím básník zásadně rozšířil soubor české krásné literatury. Prostřednictvím překladů z antiky měl současně i posilovat dobové chápání národní identity a významově ho dále rozšiřovat. Tudíž překlad antických děl pojímal z hlediska obrozeneckých potřeb.⁹³

Sám Nebeský k této vlastenecké interpretaci antiky skutečně inklinoval. Například o tvorbě antického dramatika uvažoval takto: „*Aischylovy tragoedie měly do sebe povahu nábožensko - mravní a politicko – vlasteneckou. Šlo velkému básníku o to, vtělovati a národu představovati myšlenky, ježto by mravnímu a státnímu jeho životu směr dávaly. Na tuto ethickou stránku dramát Aischylových dlužno klásti zvláštní váhu, a byloby zajisté nespravedlivé, je pouze se stanoviska asthetického posuzovati.*“⁹⁴

Z citátu je patrné, že Nebeský v Aischylových dílech hledal vlastenecké motivy. Ty si promítal například i do popisů antických měst. Na tyto tendence v případě Athén upozorňuje i Zdeněk Vysoký: „*V Eumenidách spatřuje Nebeský oslavu Athén jako sídla nejvyšší spravedlnosti a nejčistšího práva, nazývá tragédii pravým slavozpěvem na vlast a vzdává hold*

⁹² VYSOKÝ, Zdeněk. Václav Bolemír Nebeský jako překladatel Aischyla, s. 236-248.

⁹³ HANUŠ, Josef. *Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského*, s. 11.

⁹⁴ *Časopis českého museum*. Praha: Knihkupectví J. G. Calve, 1854, **28**(2), s. [284]. ISSN 0862-7282. Available also from: <http://www.digitalniknihovna.cz/nm/uuid/uuid:0a5dce80-1c9c-11df-8b45-000d606f5dc6>

velkému vlasteneckému srdci básníkovu.“⁹⁵ Podobně byla v českém obrozeneckém prostředí oslavována Praha, Nebeského obrazy Athény a Prahy tu tedy tvořily jistou paralelu.⁹⁶

Na vlastenecké rysy antické tvorby narážel Nebeský i u děl Sofoklových. O jeho básni – Oidipus na Kolonu se ve své studii *Tragické básnictví Řeků* zmiňuje takto: „*Celou básní vane mír a usmíření, a nadchnuta je nejušlechtilější láskou vlasteneckou. Musíme se zajisté obdivovati síle lidského ducha, považující, že tragoedie tato, snad nejutěšenější a nejvýtečnější plod dramatiky řecké, složena je od starce skoro devadesátiletého.*“⁹⁷ Z úryvku je rovněž patrná touha po smíření a míru ve vlastní domovině i obdiv k moudrosti stáří, které nezapomíná oslavovat své vlastní kořeny.

Podle Hanuše byl Nebeský na své cestě k překladatelství nepochybně ovlivněn historickými faktory, které zasahovaly do kulturního dění celé tehdejší Evropy, a jeho smýšlení o národních identitách mělo být podníceno událostmi, které se odehrávaly v jeho okolí. Významným mezníkem v historii se stává Červencová revoluce roku 1830, která proběhla ve Francii a znamenala prudké šíření liberalismu. Následující vzrůst romantických tendencí v Anglii a Německu po revolučním roce 1848, které později vyústí v tvorbu národních identit, vzbuzuje i v českém básníku podle badatele touhu pozvednout národní hrdost na úroveň ostatních států Evropy. Přínos Červencové revoluce pro evropskou literaturu vidí Hanuš v následujících bodech: „*Nádherný nový proud nových myšlének, citů a snah rozlil se po celé Evropě. Vedle Byrona plynuly v něm francouzský romantismus, prostonárodní poesie, Shakespeare, Goethe, ba i helenští geniové (Homér, Aischylos) a kypřily všude půdu pro novou společnost, novou poesii. Avšak nejnádherněji vzešla nová setba na slovanském východě, mezi národy do té doby skoro neznámými.*“⁹⁸ Na tomto příkladu je patrné také to, že v případě Nebeského je přirozeně vedle sebe kladen klasicistní antický kánon a reprezentativní tvorba, proudy, resp. představitelé romantismu. Vše se má přitom podílet na tvorbě národní identity.

Sám Nebeský v časopise *Květy* v roce 1844 uvažuje velmi podobně: „*Lessing a romantikové Němcům vlastně otevřeli oči a naučili je znáti Shakespeara, Calderona atd., ano i Hellény a Goetheho, oni je udělali pozorné na poklady národu, starou literaturu, a chtěli jim*

⁹⁵ VYSOKÝ, Zdeněk. Václav Bolemír Nebeský jako překladatel Aischyla, s. 236-248

⁹⁶ ČERVENKA, Miroslav. *Slovník básnických knih: díla české poezie od obrození do r. 1945*. Praha: Československý spisovatel, 1990. ISBN 80-202-0217-X. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:62e56d50-e7a1-11e2-9923-005056827e52>

⁹⁷ *Časopis českého museum*, pozn. 94, s. 293.

⁹⁸ HANUŠ, Josef. *Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského*, s. 18.

*pomoci k pranědecké poesii... Bylo by přáti, aby u nás Slovanů brzo povstali podobní mužové a vykoupili naši poesii. Litevská a ukrajinská škola básnická u Poláků již začala, bylo také hluku proti nim. My Čechové totéž cítíme, že nám zde něco chybí, ale ať si žádný nemyslí, že nás pouhé nápodobnění národních písní spasí – ani hluk několika tak nazvaných klasiků, neb ti jsou odcizeni, jako oni do kletby dáni a velkým zmatkem pojemu romantikové nazváni, rozdíl je jenom ten, že klasikové jsou nudnější a že nosí – cop.*⁹⁹ Básník vedle sebe klade autority romantického a klasického kánonu (Shakespeare, Calderon vs. Helenští autoři), spojuje přitom to, že se mohou stát vzorem národní literatury. Podobná literární tradice, která začala např. v Polsku, by měla tedy dle Nebeského působit i v českém prostředí.

Nebeský jako básník a překladatel musel také nutně reagovat i na různé literární podněty vycházející z domácího obrozenského prostředí. Tím nejzásadnějším byla v obrozenském kontextu patrně diskuse o prozodických pravidlech české poezie. Druhým bodem, který měl dopad na jeho tvorbu, je nepochybně recepce máchovské poezie a její střet s konvencemi *biedermeieru*, který literárně tíhl ke konejšivému a umírněnému obrazu světa .

Nebeského snaha překlenout se přes Máchovu reflexivní rozervanost se projevila zejména v jeho básnické skladbě *Protichůdci*, která vyčnívá hlavně symbolikou a překvapuje návratem k tématům, který Nebeský vkládá do kontextu své doby. *Protichůdci* jsou zajisté krokem k filozofické poezii, která se vztahuje k člověku a jeho postavení ve světě. Ačkoliv skladba vychází v duchu byronismu, předkládá v závěru pojetí smrti, která přichází, až když po ní hlavní antihrdina dále netouží a zcela se s její fatálností smíří. Závěr tedy odpovídá výše uvedeným *biedermeierovským* konceptům. Výjimečnost *Protichůdců* také spočívá v Nebeského práci s jazykem, kde básník prezentuje značné množství protikladů, ve stylu Máchova oxymóronu, avšak mnohem umírněnějších, a ne tak rytmicky příznakových, (například – *strašná krása je na její tváři.*)¹⁰⁰ Jako příklon k *biedermeierovské* umírněnosti – takřka jejím manifestem – mohou pak být hodnoceny i Nebeského překladatelské práce, v nichž dominují díla „věky“ prověřených klasiků, reflektována je však i romantická dynamizace kánonu (viz překlady Calderonových romancí). Takto se ovšem o Nebeského překladech v odborné literatuře příliš neuvažuje – panuje spíše teze, že Nebeský patřil ke generaci, která se

⁹⁹ HANUŠ, Josef. *Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského*, s. 17.

¹⁰⁰ NEBESKÝ, Václav Bolemír a DOBIÁŠ, Dalibor, ed. *Básně*. Jako soubor vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. s. 165. Česká knižnice. ISBN 80-7106-598-6.

překládáním snažila obohatit národní kulturu v duchu vysokých estetických požadavků romantismu, a cílem bylo přispět k rozmachu kultury a vyšší úrovni češtiny.¹⁰¹

Nebeského poezie a překlady ovšem nastolují i další problémy – například ty, které se týkají prozodických pravidel české poezie. Zhruba mezi třicátými a čtyřicátými lety 19. století se setkáváme s pokusy o vyšší a experimentální styl literatury, který je spojen opět s Máchou jeho originálním a dokonalým eufonickým provedením verše. Mácha rovněž prosadil v české poezii jamb, který byl do té doby spíše opomíjen. Dobrovský jej dokonce z vhodných meter pro českou poezii zcel vylučoval jako neústrojný.

Z dosavadních literárněvědných hodnocení Nebeského vyplývá, že autor jako básník i jako překladatel na sebe bral shodnou úlohu, tj. zdokonalovat a povznést národní literaturu a jazyk. Co to však vypovídá o překladatelské praxi Nebeského? Tato práce se pokusí vykročit za daný úzký vlastenecko-obrozenecký rámec a zvážit Nebeského překlady mimo něj.

3.2. Václav Bolemír Nebeský a jeho inklinace k překladu antických děl

Při tvorbě této kapitoly jsem využila především studie Václava Bolemíra Nebeského, které mi pomohly porozumět jeho chápání antických ideálů. Dále mi byly nápomocné odborné práce Zdeňka Vysokého a články v časopisech *Květy* a *ČČM*. V neposlední řadě jsem čerpala z *Lexikonu české literatury*.

První díla s tématem antické kultury vycházejí Nebeskému v roce 1841. V časopisech *Květy* a *Vlastimil* básník publikuje *Svátky a slavnosti v nynějším Řecku* a *Pohřební obřady u nynějších Řeků*. Jeho dalšími počiny jsou v roce 1849 *Archanští*, překlad komedie Aristofana, která vychází v *Časopise českého Musea*. O rok později překládá další z Aristofanových komedií, a to *Rytíře*. V roce 1853 mu pak vychází rovněž v *ČČM* studie *O tragickém básnictví Řeků*. Také vydává publikace, které se zabývají kritikou překladu, jako např. *Úvaha o Vojáčkově překladu pověsti Hero a Leander*, která také vychází v *ČČM* roku 1858. Dále se pak posouvá k Aischylovi, jehož tvorba se stává Nebeského tvůrčím zájem téměř na celý život. Knižně vycházejí překlady *Eumenid* (1862) a *Upoutaného Promethea* (1862). V roce 1863 vychází studie *O novořeckém národním básnictví* v *ČČM*. Básníkův skon mu neumožnil

¹⁰¹ ŠÍPOVÁ, Pavlína, ed. POČÁTKY PŘEKLÁDÁNÍ MODERNÍ ŘECKÉ LITERATURY V ČECHÁCH. ČERNÁ, Julie a Barbora KOCÁNOVÁ. Zahradla slov: ad honorem Zuzana Silagiová. Praha: Filosofia, 2019, s. 323. ISBN 978-80-7007-562-3.

dokončit kompletní překlad *Orestei*. Roku 1864 pak knižně vychází *Novořecké národní písně* a *Novořecká Lenora*. Dále také vychází *Novořecké popěvky*. V roce 1865 vychází v ČČM *Hry atellské* a *Mimus u Římanů, Římská satira* a *Novořecká přísloví*. Mezi poslední knižně vydané překlady patří *Žáby* od Aristofana a Terentiovi *Bratři*, které vycházejí v Praze roku 1870 a 1871. S přispěním *České Matice* pak ještě Nebeskému vycházejí roku 1873 Plautovi *Plenici*. Mezi neúplné překlady lze zařadit překlad Aischilovy *Choefory* a *Agamemnon*, které jsou zachovány v pozůstalosti.¹⁰²

První důležitou polemikou, která se nabízí k danému tématu, je diskuse o tom, co je vlastně myšleno vztahem k antice. Básníkova inklinace k překládání antických děl je různými badateli často chápána jako vztah citového charakteru. Josef Hanuš Nebeského zájem spojuje s citovým postojem, rozvinutém během mládí na studiích: „*Roku 1840 vstoupil na gymnasium litoměřické. Tam zvláště ve třídách humanitních počal se zvědavému zraku mladého, pilného studenta otevírati vábný, posud nevidaný svět staré Hellady a zavanuly k jeho sluchu z německé literatury první ohlasy mocných ideí burácejících v Evropě západní. Otevřel novým dojmům svou duši dokořán a uvítal je s nadšením. Čítal v originále báje Hesiodovy, idyly Theokritovy, Biónovy, Moschovy, seznámil se s rozpustilou Musou Anakreontovou, ale nejlouběji ponořil se jeho duch v nádhernou poesii básní Homérových a dramát Sofoklových.*“¹⁰³

Někteří badatelé spíše předpokládají, že Nebeského inklinaci k překladům z antiky vedly především jeho obrozenecké snahy, které byly vzbuzeny láskou pro mateřštinu, která v soudobém diskurzu představovala základní komponent vlastenecké idey a jediný způsob, jak šířit a prohlubovat národní uvědomělost. Také Zdeněk Vysoký spojuje Nebeského rozhodnutí pro antické dramatiky a básníky ve vlasteneckém aspektu a komentuje tento podnět takto: „*Hledáme-li kořeny toho, co přivedlo Nebeského ke studiu antické literatury a co jej pohnulo, aby z těchto literatur pilně překládal, setkáme se především s jeho vlasteneckým cítěním a buditelským zápalem. Chtěl přenést na půdu domácího úhoru všechno největší a nejkrásnější, čemu se v těchto literaturách obdivoval a obohatit tímto přínosem jazyk i literaturu domácí.*“¹⁰⁴

Zdá se ale, že v osobní rovině mohl Nebeského preference jako překladatele ovlivňovat i ideál vzdělanosti. Nebeský jistě vidí antiku jakožto svobodný a ušlechtilý společenský i mravní vzor. Jeho sympatie s literární tvorbou antických dramatiků jako Aristofanes,

¹⁰² HANUŠ, Josef. *Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského*, s. 165-176.

¹⁰³ HANUŠ, Josef. *Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského*, s. 4.

¹⁰⁴ VYSOKÝ, Zdeněk. *Václav Bolemír Nebeský jako překladatel Aischyla*, s. 236.

Sophokles či Aischylos se promítly i do intimního života tohoto básníka a překladatele. Jeho kontroverzní a dějinami mnohokrát propíraný vztah s Boženou Němcovou byl založen na intelektuálním souznění dvou duší, pro které byla inteligence a vzdělání nade vším. Je možné, že Nebeský viděl v Němcové vlastnosti, které natolik obdivoval v dramatech řeckých tvůrců. Její svobodná vůle, přímost, důvtip a půvab v jedné osobě splňovaly v řecký ideál krásy zvaný kalokagathia, který spočívá v tom, že krása ducha se odráží na kráse těla. Antický ideál harmonie těla a duše je základním kamenem, na kterém Nebeský staví přístup k životu i k práci s literaturou. Podle Josefa Zumra Nebeský postupoval podobně jako Jungman či Kollár, kteří rovněž nacházeli v antické kultuře mravní filozofii života i ideální směřování literatury viz: *„Humanita je hodnota, jež je nejvlastnější náplní národní pospolitosti, jazyk není účelem sám pro sebe. Řekové zůstávají pro Kollára národem katexochén, avšak úkolem doby není napodobovat je v jejich řeckosti, nýbrž v jejich lidskosti.“*¹⁰⁵

Do Nebeského fascinace a idealizace antiky se však promítá i otázka náboženství a víry, pro Nebeského byla antika například odpovědí na pochybnosti o existenci lidské duše. Nebeský vysvětluje tento svůj postoj v předmluvě k překladu Promethea, kde antické dílo srovnává s Goethovým Faustem: *„Není plodu v básnické literatuře Hellenů, jenž by se co do velkolepé ohromnosti a hlubokého důmyslu rovnati mohl k Aischelově tragoedii Prometheys. Čím je Faust v moderní literatuře, tím je Prometheys v antické, ovšem s tím rozdílem, že mythos o Prometheu vysoko nad oním o Faustu stojí, neboť vniká do nejtajemnějších hlubin velkých a důležitých záhad duše a bytosti lidské a jest jako předchozí temné záření velkých mysterií náboženských, kdežto Faust je vlastně jen plod shniloty světa středověkého, výraz smyslnosti a materialismu co protivy k askesi a spiritualismu, zoufalé sevzdání podstaty mravní a duchovní kvůli tělu, - samovražda duševní. Faust obětuje svou duši čertu s takovou lehkomylnou zoufalostí, jako by znal dávno napřed moderní theorii, že duše beztoho nic jiného není než plod materie, vymíšenina mozku.“*¹⁰⁶

Tento citát dokládá, že pro Nebeského byla antická mravní kultura postavena výše než ta evropská. Odsuzuje Faustův materialismus, který v konečném slova smyslu kazí čistotu duše a podrývá morálku či duchovní osobnost člověka. V tomto ohledu přeložené drama působí až výchovně: *„Při oceňování náboženské stránky naší tragoedie je nevyhnutelně zapotřebí vnořiti*

¹⁰⁵ ZUMR, Josef. Úloha antiky v národním obrození. *Listy Filologické* [online]. Centre for classical studies at the Institute of Philosophy of the Czech Academy of Sciences, 2006, **Vol.129**(No.1/2), s. 184 [cit. 2022-04-03]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/23468460>

¹⁰⁶ AISCHYLOS. *Eymenidy*. Překlad Václav Bolemlr Nebeský. V Praze: V komisí Fr. Řivnáče, 1862. 92 s.

se v mysl básníkovu, v názory věku onoho. Nám je oběť, poškrvnu s rukou vraha snímá, pouhým předmětem vědy archaeologické, velemocný pak bůh Pythický a panenská dcera Zeysova na Vyšehradě Athenském, jenom pouhým stínem; Aischylovi ale a jeho obecenstvu bylo ono svatým a účinným obřadem a tito živými bohy, k nimž se zbožnou myslí a s plnou věrou se modlili. Avšak mají i pro nás hluboký význam; idey, z nichž ony božstva a obřady vyrostly, nesmějí a nemohou v člověčenstvu nikdy vymřít, neboť jsou zárodkem předůležité stránky duševního jeho života; řádný pohan, jako na příkl. byl Aischylos, může posud i křesťana osvíceného 19. století ledačemuž naučiti.¹⁰⁷

Aspekt duchovní je tedy pro Nebeského důležitou tematikou a otázkou víry, případně osobní morálky, kterou bere velice vážně. Antický ideál se současně u Nebeského prolíná s ideálem národním. Již Josef Zumr upozornil, že tzv. antický ideál se objevuje napříč obrozením a že antická kultura byla výrazně kladena do blízkosti svobody jednotlivce a národa, jenž Zumr explicitně spojuje s Jungmannem. Podle něj je Jungmann „prvním naším myslitelem, jenž dává českému osvobozovacímu hnutí specifickou ideologii orientovanou výhradně na vlastní síly národa. Základní tezí této ideologie je tvrzení, že podstatu národnosti a národního uvědomění vytváří jazyk a s ním spojené vědomí historické kontinuity.“¹⁰⁸ Další podstatné prolnutí antického ideálu a přesvědčení o národní emancipaci nachází Zumr u Jana Kollára, Pavla Josefa Šafaříka a Františka Palackého, kteří se setkávají s novohumanistickými tendencemi již v prostředí svobodomyšlnější Bratislavy.¹⁰⁹

Antika tedy v době obrození buduje jednak představu reprezentativního kulturního celku, k němuž je možné nejen vzhlížet, ale i se připojit. (viz Kollárovy fantastické představy o příbuznosti starých Římanů a Slovanů), jednak je přes ni možné projektovat vlastní hodnoty, potřeby a představy. Vladimír Macura uvádí: „česká obrozenecká kultura přijala antickou masku pro své vlastní funkce.“¹¹⁰ Nebeský tuto obrozeneckou koncepci ve vztahu k antice evidentně zcela přejímá.

Dalším motivem, který mohl ovlivnit Nebeského k překladům z antiky, je přesvědčení o kráse antického jazyka. Jazyk je pro obrozeneckou kulturu nejen základním prostředkem

¹⁰⁷ AISCHYLOS. *Eymenidy*, 92 s.

¹⁰⁸ ZUMR, Josef. Úloha antiky v národním obrození, s. 181.

¹⁰⁹ ZUMR, Josef. Úloha antiky v národním obrození, s. 184.

¹¹⁰ MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu: české národní obrození jako kulturní typ*. Jinočany: H & H, 1995. s. 8. ISBN 80-85787-74-1. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:59ebb910-8bb9-11e6-84e2-005056827e51>

literatury, ale i základní hodnotou. Nebeský viděl v latině a řečtině jazyky, jimž by se čeština mohla kvalitou vyrovnat. Josef Zumr k této dobově běžné představě píše následující: „*František Josef Kinský se ve spise Erinnerungen uber einen wichtigen Gegenstand (1773) sice zabývá obecnější ideologickou problematikou působení antiky... Významná je ovšem jeho argumentace ve prospěch češtiny, kterou potom opakují i další čeští učenci, nevyjímaje Dobrovského, že totiž čeština je jazyk blízký, ba příbuzný řečtině nebo latině a že má také podobné vysoko ceněné kvality.*“¹¹¹

Lze tedy tvrdit, že Nebeského náklonnost k antickým autorům je podnícena osobním zájmem o mravní ideály Helénů, ačkoliv je třeba akceptovat, že jeho počáteční setkání s klasicistními ideály bylo zprostředkováno touhou dosáhnout plného klasického vzdělání. Klasicistní normy pro vzdělanost zahrnovaly čtení a znalost antických autorů, a tak lze předpokládat, že se v jeho mládí setkává se studiem antiky a později se tento obor studia stává pro jeho oblast zájmu klíčový ve smyslu sebeidentifikace a vlastního národního uvědomění. V další kapitole je ukázáno, že vedle osobních motivací a představ kořenil Nebeského zájem o antiku i v přijetí jistých estetických modelů.

3.3. Antická literatura v kánonu klasicistní a romantické literatury

Při tvorbě této kapitoly mi byly nápomocné *Listy filologické*, a to především články od Josefa Zumra, který se věnuje důležitosti antické tvorby v národním obrození. Na úvod této podkapitoly lze uvést citát přímo od Josefa Zumra, který říká, že „*inspirace antikou je nedílnou součástí evropských kulturních a politických dějin počínaje raným středověkem. Dokladem toho je řada periodicky vznikajících renesancí, jimiž se zabývají dějiny umění, ale které zdaleka nejsou jen kunsthistorickou záležitostí. Je to jev, jenž je bytostně spjat s duchovním i materiálním životem lidské společnosti a který je důležitou součástí hledání sebeidentifikace každé komunity – především národní, a nakonec i každého jedince.*“¹¹²

Zumr tak naznačuje, že antika je přirozeně spjatá s obrozením, a považuje tuto kulturu za důležitý prvek mnoha národních celků, které se „reformovaly“ na základě návratu k původním hodnotám a tradicím již zaniklých společností. Lze tedy pracovat s teorií, že

¹¹¹ ZUMR, Josef. Úloha antiky v národním obrození, s. 180.

¹¹² ZUMR, Josef. Úloha antiky v národním obrození, s. 177.

klasicistní diskurz nepřináší renesanci v pravém slova smyslu, ale spíše se jedná o podkrytí hodnot, které koexistují v rámci diskurzů po celá staletí, ale jsou upozaděny.

To by znamenalo, že i Václav Bolemír Nebeský znovu poodkrývá antickou literaturu a kulturu v období obrození a jeho motivace je zcela jasně podmíněna touhou vzkřísit českou literaturu. Například i Pavlína Šípková podotýká, že *„počátek překládání z novořečtiny do češtiny obdobně jako do jiných evropských jazyků spadá do poloviny 19. století. Vliv filhelénismu, sympatie k řeckému boji proti Turkům (1821–1829) a řeckému národnímu obrození, silná klasiccko-filologická tradice, ale také rozvíjející se řecko-české obchodní, politické a kulturní vztahy podnítily zájem o soudobou řeckou literaturu a lidovou slovesnost. Předpoklad tohoto nového zájmu měl ovšem své kořeny v dřívějších národně obrozeneckých hnutích a v usilovné práci klasicky vzdělaných intelektuálů a tvůrčích osobností. Tehdy překládání z antických jazyků sloužilo k rozvoji domácího jazyka a české literatury.“*¹¹³

Na tomto argumentu lze tedy zpětně postavit teorii z předchozí kapitoly, která přiznává antické literatuře roli podnětu následného rozvoje českého jazyka. Všechna díla, která V. B. Nebeský přeložil, jsou důležitou součástí dobových kánonů, měla zásadní pozici jak v klasicistní, tak i v romantickém kánonu. Zatímco klasicismus u nich oceňoval jejich technickou dokonalost a ideu ctnosti, kterou často šířila, v romantických interpretacích byla tato literatura čtena jako díla, která tlumočila myšlenky svobodomyšlnosti, individuálnosti, výjimečné heroičnosti, nabízela ale i možnost sebeidentifikace s rodným jazykem a pocit národní hrdosti.

To, jak sám Nebeský vnímá antiku v rámci romantického diskurzu, lze vyčíst z mnoha odborných studií, které často publikoval. Například v článku *Tragické básnictví Řeků* zmiňuje toto: *„Epos, lyrika a drama u Řeků jsou zajisté původní a samostatný plod ducha helénského a jejich původ, postup a květ souvisí úplně a organicky s povahou času, kdy, a s povahou kmene a jeho poměrů přírodních, kde se každý tento druh zrodil a kvetl.“*¹¹⁴ Tímto naznačuje, že je pro něj kulturní vývoj helénské společnosti těsně spjat s literaturou, která se díky tomu měla možnost vyvinout v zcela individuální, a především originální kánon. Tedy v literaturu, která

¹¹³ ŠÍPKOVÁ, Pavlína, ed. POČÁTKY PŘEKLÁDÁNÍ MODERNÍ ŘECKÉ LITERATURY V ČECHÁCH, s. 323.

¹¹⁴ *Časopis českého Museum*. Praha: Knihkupectví J. G. Calve, 1853, 27(3). s. 533. ISSN 0862-7282. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:ea3c54e0-cf17-11e8-9480-5ef3fc9ae867>

nebyla ovlivňována cizími kulturami, či dokonce jinými jazyky, jako tomu nepochybně bylo v českých zemích.

Dále je zajisté možno prezentovat alegorii, která se týká samotné vzpoury Promethea vůči Diovi v *Upoutaném Prometheovi* od Aischyla. Tento spor mezi mládím a starými pořádky, novými vědomostmi a předkládanými určenými osnovami, je zcela možné identifikovat se situací obrození, ve které se Nebeský nachází v době svého tvůrčího působení. Jeho snaha přeložit dominanci volnosti ducha je i jedním z klíčových elementů jeho manipulace s jazykem a překladem. Jeho práce vykazuje ovšem ideály romantického byronismu, který se přímo váže k vnímání antických Bohů a jejich nadvlády nad světem. Vnímá, že k porozumění jejich velikosti a celkové tragiky díla je zapotřebí, aby se čtenář - překladatel plně ponořil do mysli básníka a doby, ve které ono dílo bylo zhotoveno. To přímo koresponduje s tendencí romantických překladatelů, kteří se zaměřují na zachycení básníkovy nitra a jeho duše. Snaží se přeložit nuance jazyka, které z původního tvůrce dělají individualitu.

Nebeského příklon k romantické interpretaci antiky je tedy nezpochybnitelný. Avšak nejedná se vztah prvoplánový či jednostranný. V jistých momentech Nebeského přístup k antickému literárnímu kánonu odráží klasicistní normy, které se spíše soustředí na estetiku výrazu než na jazykové prostředky. V konečném důsledku tedy není možné stanovit, zda si Václav Bolemír Nebeský interpretuje antiku klasicistně či romanticky, protože se u něj vliv obou diskurzů značně prolínají. Ostatně i Tomáš Garrigue Masaryk se v rámci *České otázky* vyslovil tak, že „*osvícenství 18. věku, osvícenství německé, anglické i francouzské, bylo jen pokračováním v duchu hlavních idejí české reformace.*“¹¹⁵ Masaryk v předchozím citátu zdůrazňuje návaznost reformačních myšlenek skrze jednotlivé diskurzy a napříč jednotlivými národy. Antická literatura je tedy přirozenou součástí romantického kánonu, ačkoliv není s romantismem prvoplánově asociačně spojena. Ideje, které antická kultura prezentuje využívá pak i samotný Nebeský k povzbuzení obrozeneckých aspektů v literatuře i překladu do češtiny.

4. Analýza překladu Eumenid

Tato část bakalářské práce se soustředí na analýzu překladu *Eumenid* od Václava Bolemíra Nebeského a dává do souvislostí jednotlivé charakteristické rysy Nebeského autorského rukopisu a práce s jazykem. Při tvorbě této kapitoly jsem čerpala z překladů Václava

¹¹⁵MASARYK, Tomáš Garrigue. *Česká otázka: O naší nynější krizi ; Jan Hus*. Praha: Státní nakladatelství, 1924. s. 12. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:ad52e4c0-0b69-11e4-90aa-005056825209>.

Bolemíra Nebeského a z vědeckých článků, které se zabírají překládáním ze starořecké literatury a teorií verše.

4.1. Předmluva k Eumenidám

Tato podkapitola se soustředí na rozsáhlou předmluvu, kterou Václav Bolemír Nebeský připojil k překladům *Eumenid*. Vybírám nejpříznakovější úseky této konkrétní předmluvy, které dokazují, že se Václav Bolemír Nebeský řídil překladatelskou praxí romantismu, jež je popsána v teoretické části. Při tvorbě této části jsem využila druhého vydání Nebeského překladu *Eumenid* (1883).

Obsáhlé předmluvy se objevují jak u Eumenid, tak i u ostatních překladů, které Nebeský zhotovil, a řadí se k nejvýznačnějším rysům jeho překladatelské práce. Poskytují mnohdy výjimečný pohled na básnickovy fascinace starořeckou kulturou a vysvětlují jeho pohled na staré řecké mýty a báje, které si interpretuje dle zvyklostí romantických i klasicistních norem. Jsou tedy důležitou složkou jeho překladů, stejně jako například volba formy verše a rýmu. Představují totiž další vrstvu informací, která prohlubuje identitu Václava Bolemíra Nebeského ve vztahu k filologii a překladatelské vědě. Také jsou cenným zdrojem informací vzhledem ke stylu překladu, který Nebeský volí, a vzhledem k zásadám, kterými se řídí viz: **„Při oceňování náboženské stránky naší tragoedie je nevyhnutelně zapotřebí vnořiti se v mysl básníkovu, v názory věku onoho.“**¹¹⁶

Nebeský se v tomto výroku dovolává romantické praxe, a to zachycení individuální osobnosti v konečném překladu. Jeho snahou je převzít si od původního autora způsob chápání okolního světa, a pochopit v jakém časoprostoru Aischylos svá díla vytvářel. Dále Nebeský pokračuje takto:

„Nám je obět', kteráž poškrvnu s rukou vraha snímá, pouhým předmětem vědy archeologické, velemocný pak bůh Phytický a panenská dcera Zeysova na Vyšehradě Athenském, jenom pouhým stínem-...“¹¹⁷

Tento úsek je zajímavý především příznačným rozvitím jména Vyšehrad, adjektivem athénským, což vyvolává představu velkolepých Athén, které by se dle Nebeského představ měly rovnat české chloubě – Vyšehradu. Je zde patrná touha po spojení dvou odlišných

¹¹⁶ Aischylos a NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Eymenidy: tragoedie Aischylova*. V Praze: nákladem knihkupectví I.L. Kbrova, 1883. s. 10. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:5c18bc76-1df8-47ea-ab2f-a44d0af159d5>

¹¹⁷ Aischylos a NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Eymenidy: tragoedie Aischylova*, s. 11.

kulturních světů, na kterou Nebeský klade důraz několikrát. V následujícím citátu například zmiňuje toto: „**Řádný pohan, jako na příkl. byl Aischylos, může posud i křesťana osvíceného 19. století ledačemuž naučiti.**“¹¹⁸ Zde je patrný respekt, který Václav Bolemír Nebeský pociťuje ke kultuře, kterou se snaží uvést do české literatury. Aspekt náboženství nepovažuje za polarizující faktor, ale naopak otevřeně vybízí k tomu, aby se tehdejší společnost snažila porozumět ideálům starého světa.

Zdaleka nejvýznačnějším prvkem, který se opakuje v předmluvě, je Nebeského zaujatost politickým napětím, které panovalo v Athénách a které si básník interpretuje jako důvod, proč musel Aischylos svou zem opustit. Zároveň však v Aischylovi spatřuje vlastence, který do Eumenid vložil své politické naladění a názory. V.B. Nebeský se domnívá, že pokud je čtenář obeznámen s konfliktem té doby, je automaticky predisponován k porozumění celého Aischylova díla.¹¹⁹

Ačkoliv se tato poznámka v celé předmluvě může jevit jako nepatrná, prozrazuje Nebeského celkový přístup jak k překladatelské praxi, tak k umění obecně. Lze předpokládat, že pro Nebeského je stejně klíčová autorova politická příslušnost, názory na řád světa a orientace v kulturním dění, jako jeho literární osobnost. Nebeský si tyto dvě entity spojuje dohromady a překládá Aischyla tak, aby i čtenář porozuměl přidané hodnotě díla. Překlad tedy nabývá dvojího významu. Za prvé ukazuje využití češtiny v různých polohách klasického dramatu, ale zároveň vyjadřuje důležitost kulturního diskurzu, který samotné dílo obklopuje. Stejně jako Nebeský své překlady zhotovuje pod vlivem romantických tendencí, tak i Aischylos promítá do své tvorby náměty, které mohou být lépe interpretovány skrze historické dějiny a diskurz. Nebeský tedy touto zmínkou o provázanosti kultury, literatury a autora, de facto říká, že text nikdy nemůže být překládán ve vakuu a bez vnějších vlivů.

V předmluvě k Eumenidám se vyskytují i další pasáže, které přímo reflektují Nebeského přijetí romantických metod překladu a korespondují s tehdejší překladatelskou normou, jako například: „**Žádati pak od jazyka, aby ke všem zvláštnostem kteréhokoliv jiného jazyka úplně přilnul, je zajisté velká křivda jemu činěná, neboť není to nic jiného než žádati, aby svého samostatného a pevného rázu zvláštního neměl.**“¹²⁰

¹¹⁸ Aischylos a NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Eymenidy: tragoedie Aischylova*, s. 11.

¹¹⁹ Aischylos a NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Eymenidy: tragoedie Aischylova*, s. 11-27.

¹²⁰ Aischylos a NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Eymenidy: tragoedie Aischylova*, s. 25.

Zde Nebeský přímo přiznává, že není možné přeložit všechny individuální zvláštnosti jednoho jazyka, ale že je třeba tuto odlišnost jiných jazykových systémů respektovat a řídit se jí. Subjektivita originálního díla je pro Nebeského důležitá, a proto se snaží především o přirozenost překladu, která v jistých částech vyžaduje odklon od doslovnosti, a potřebu odchýlit se od původního metra.¹²¹

Tímto tedy narušuje snahu o doslovný překlad, ale zároveň paradoxně romantickému diskurzu vyhovuje tím, že se soustředí na zachycení osobnosti samotného Aischyla. Nebeský v této citaci v podstatě odpovídá na problém doslovného překladu, který je pro romantiky polemickou výzvou. Přiznává, že pokud překladatel opravdu stojí o věrné vyznění textu, doslovné přetlumočení jednoho textu do druhého není řešením.

Dalším důležitým bodem, který je v předmluvě uveden, jsou prameny, ze kterých Nebeský čerpal. Jeho inspirace několika různými zdroji dokládá fakt, že v době obrozenecké vznikaly překlady často takzvaně z druhé ruky. Vzhledem k tomu, že česká kultura byla v počátcích obrození nepochybně podněcovaná německou literární produkcí, není překvapivé, že Nebeský mezi své inspirace řadí především německé autory viz: **„Při překládání užil jsem čtvera textů: Glasgowského, Schützova, Wellauerova a Dindorfova; k tomu jsem hledal rady a pomoci u G. Hermanna, K. O. Müllera, Schoemanna a Ahrensa (Didotovo vydání, v Paříži r. 1842); Hartung, jehož jsem také při ruce měl, nebyl mi nic platen.“**¹²²

Nebeský rovněž uvádí, že je důležité zobrazit původní dojem a lyrické vyznění originálu českým ekvivalentem tak, aby čtenář ocenil Aischylova génia v plném rozsahu. Zasazuje se proto o snahu přeložit antické klasiky mnohem věrněji, než bylo doposud zvykem. Za jednu z těchto inovací pokládá Nebeský překládání lyrických částí přízvukným veršem. Nebeský tuto tendenci obhajuje následovně: **„Dle mého mínění měly by se tudíž vlastně rýmem neb zvuknou assonancí přeložiti, kdyby nám tím býti měly, čím byly starým Hellenům. Časomíry jsem proto neužil, poněvadž se mi nezdá, aby dvou docela různých principů metrických v jednom a též díle se užívalo.“**¹²³

Dále Nebeský v předmluvě přiznává několik úprav, kterých se dopouštěl, aby umožnil čtenáři co největší komfort a plynulé čtení textu. Nebeský tyto změny charakterizuje tím, že uvádí Helénská jména a názvy v původním znění místo latiny – **„například Cimon místo**

¹²¹ NEBESKÝ, Václav Bolemír a DOBIÁŠ, Dalibor, ed. *Básně*, s. 165.

¹²² Aischylos a NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Eymenidy: tragoedie Aischylova*, s. 23.

¹²³ Aischylos a NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Eymenidy: tragoedie Aischylova*, s. 23-24.

Kimon.“¹²⁴ Dále pozměnil délku samohlásek u řeckých slov a své řešení vysvětluje takto: „činil jsem tak dílem z příčin typografických, dílem proto, žeby obecnstvu jména jako Athéné, Orestés proti návyku byta.“¹²⁵

Nebeský dále využívá latinské ekvivalenty *th* a *ph* k vyjádření řeckých písmen, aby vyznačil jejich aspiraci – neboli přídech. Místo písmene $\xi\xi$ užívá českého ypsilon, viz u názvů jako jsou *Hybris* a *Eymenidy*.¹²⁶ Nebeský ale podotýká, že je možné *Eumenidy* užívat i v paradigmatech následujících – „*Aimenidy, Efmenidy, Evmenidy, Eümenidy, Ömenidy, Eumenidy a t. d. Hellen bez pochyby jinak vyslovoval, nebť znělo $\xi\xi$ v celku, vyjímajíc různosti nářečí. Dle největší k pravdě podobnosti prostředním zvukem, jako velmi jemné a temné ü, v dvouhlásce více k onomu, samo o sobě více k tomu se blížíc. Našeho a latinského v a f Hellen neměl.*“¹²⁷

Předmluva k *Eumenidám* tak může být charakterizována jako soubor myšlenek, pomocí kterých si Václav Bolemír Nebeský obhajuje své překladatelské postupy jako adekvátní a plnohodnotné. Lze v ní rozpoznat jistou rozpolcenost mezi snahou zachovat věrnost originálu, ale zároveň zhotovit překlad, který přinese do české literární scény nové metody. Nebeský skrze svou transparentnost v předmluvě umožňuje soudobému čtenáři blíže poznat tvůrčí postupy romantického překladatele.

4.2. Užití jazykových prostředků a verše

Tato podkapitola se věnuje analýze jazyka, který Václav Nebeský užívá v překladu *Eumenid*, a porovnává jej s jazykem, který V.B. Nebeský užívá v jeho originální romantické básnické skladbě *Protichůdci*. Dále se zabývá rozborem verše a jeho užitím. Pro získání potřebných informací jsem využila především publikace: *Václav Bolemír Nebeský: Básně* od Dobiáše Dalibora (2005), *Eymenidy* od Václava Bolemíra Nebeského (1862) a také knihu od Josefa Hrabáka *Úvod do teorie verše* (1964).

Již v *Protichůdcích* se objevuje značné množství indikací, které ukazují, jak kreativně Nebeský pracuje s jazykem. Tato skladba byla vybrána, protože reprezentuje básníkův odklon od poezie a vykresluje jeho poslední snahu o jakési vyvýšení české básnické tvorby. Po vydání

¹²⁴ Aischylos a NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Eymenidy: tragoedie Aischylova*, s. 26.

¹²⁵ Aischylos a NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Eymenidy: tragoedie Aischylova*, s. 26.

¹²⁶ Aischylos a NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Eymenidy: tragoedie Aischylova*, s. 11-27.

¹²⁷ Aischylos a NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Eymenidy: tragoedie Aischylova*, s. 27.

Protichůdců se Nebeský vyrovnává se smíšenou reakcí kritik a pomalu se začíná ubírat k cestě filologické, která ho přivádí k překladům a vědeckým publikacím. Protichůdci jsou tak mezníkem, který odlišuje básnickou osobnost od pozdějšího tvůrce, který se pod tíhou revolučních událostí roku 1848 až 1849 stahuje z veřejného života a stává se především plnohodnotným jazykovědcem.¹²⁸

Nebeského tvorba se vyznačuje slovní zásobou, která se přirozeně z dnešního hlediska zdá být zastaralá. Avšak Dalibor Dobiáš podotýká, že i v kontextu dobové tvorby některé z básnických jazykových řešení vyznívají poněkud ustrnule.¹²⁹

K příznakovým jevům řadí Dobiáš následující: „*Vedle slov nesmrtelnost, zbořenina, ad. působily již ve své době četné výrazy knižně, nebo jako poetismy (an, oř, s popelenou hlavou, rozžehnal jsem se.)*“¹³⁰ Dále se vyjadřuje k slovní zásobě a frazeologii, jako například: „*pro básnickou slovní zásobu jsou příznačné i příklonné částice (tamto, tož, protože, koni můj), záliba v slovech cizích (sfinx, lethosrstý).*“¹³¹

Ke zvláštnostem, které se u Nebeského projevují řadí i slovtvorbu, na kterou upozorňuje takto: „*Od dnešní normy se odchyluje Nebeského slovtvorba: odvozování (podkovka, propadlec, skřivánkovým pěním, s ním stále změny, zmrtvýchvstací, vínem ti ji zmyju, zvětřelý).*“¹³² A také příkládá důležitost četným neologismům viz: „*(veznít, vemřít, vežít).*“ A v neposlední řadě zmiňuje také častá epiteta: „*(strašidelná žena, velikánská, vínkem ověnčená).*“¹³³ Mimo příznakové jazykové prostředky Dobiáš zmiňuje i prvky, které jsou typické pro celou literární tvorbu 30. a 40. 19. století – věty bez určitých slovesných tvarů, hojně využití přechodníkových konstrukcí, inverze, užití period či jejich pozůstatků, četnost přístavků, apostrof, volných přívlastků nebo zdvojování předložek či dokonce celých vět.¹³⁴

¹²⁸ NEBESKÝ, Václav Bolemír a DOBIÁŠ, Dalibor, ed. *Básně*, s. 166.

¹²⁹ NEBESKÝ, Václav Bolemír a DOBIÁŠ, Dalibor, ed. *Básně*, s. 155.

¹³⁰ NEBESKÝ, Václav Bolemír a DOBIÁŠ, Dalibor, ed. *Básně*, s. 155.

¹³¹ NEBESKÝ, Václav Bolemír a DOBIÁŠ, Dalibor, ed. *Básně*, s. 155.

¹³² NEBESKÝ, Václav Bolemír a DOBIÁŠ, Dalibor, ed. *Básně*, s. 155-156.

¹³³ NEBESKÝ, Václav Bolemír a DOBIÁŠ, Dalibor, ed. *Básně*, s. 155-156.

¹³⁴ NEBESKÝ, Václav Bolemír a DOBIÁŠ, Dalibor, ed. *Básně*, s. 155-156.

V následujícím úryvku, který je vyjmut ze samotné básně lze najít a charakterizovat prvky, které zdůrazňuje Dobiáš, ale i mnohé další-

„*Tvého věčna žití plameny*
ať tam hárají – tam můžeš sedět.
*V neskončenost myšlenky se **vhlobat** ...*“¹³⁵

Nebeský zde užívá opakování příslovcí – **tam, tam**, a nezvyklý tvar slovesa vetřít či hloubat ve smyslu přemýšlet nad něčím – **vhlobat**. Dále se v textu objevuje archaicky působící přívlastek neshodný - **věčna žití**, který rozvíjí podstatné jméno plameny. V dalším úryvku lze též zpozorovat využití neologismů – **pokrvavit** nebo složenin typu – **palmošumný**, které textu dodávají na expresivitu a vykreslují shluk dojmů, které lyrický subjekt prožívá.

„*Zakuklená noc lze šír a šír*
Těžký sen a palmošumný mír,
Lze to nebi do posvátných očí –
a přec chce se pokrvavit hříchem,
a přec z nader jejích vlci skočí!“¹³⁶

Objevuje se zde také opakování částic, v podobě aliterace na začátku předposledního a posledního verše – **a přec, a přec**. V prvním verši lze také najít opakování slov – **šír a šír**. Básník také užívá četné personifikace jako – **zakuklená noc lze** nebo přisuzuje kvalitativní adjektiva abstraktním podstatným jménům, např. – **těžký sen, palmošumný mír**. Ukázka toho, jak V.B. Nebeský pracuje s jazykem, když píše v mateřštině, je klíčem k porozumění jazyku jeho překladů. Zejména v Eumenidách lze najít podobné vzorce, pomocí kterých si Nebeský dopomáhá k eufonické znělosti verše. V jistých částech je dokonce jeho básnický výraz podobný dokonalému vyznění verše Máchova. Jako například:

„*Hephaista synové, mu dráhu klestíce*
A nevlídnou tu zemi vlídnou činíce.“¹³⁷

¹³⁵ NEBESKÝ, Václav Bolemír a DOBIÁŠ, Dalibor, ed. *Básně*, s. 25.

¹³⁶ NEBESKÝ, Václav Bolemír a DOBIÁŠ, Dalibor, ed. *Básně*, s. 10.

¹³⁷ Aischylos a NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Eumenidy: tragoedie Aischylova*, s. 31.

Zde je patrné užití přechodníkových vazeb k navázání plynulosti a písňové kvality rýmu. Stejně jako v Protichůdcích, lze ve Eumenidách najít četné opakování částicí **ni** a **již** viz: „**Ni** bůh, **ni** člověk, ani šelma divoká ; **Ni** Apollon, **ni** Athenaiy svatá moc ; **Již** neníkat, **již** ruka čista od krve ; **Již** spí krev prolitá, již uschla na ; **Již** nejsem v klatbě, a **již** není ohavy.¹³⁸

Nebo **ani** -

„**Ani** žíti bez kázně,
Ani v mrzké porobě...“¹³⁹

Anebo opakující se předložkové vazby, které stejně jako v Protichůdcích vyvolávají dojem, že čas a prostor je ve Eumenidách jednotnou entitou a že se postavy stále nacházejí v přítomnosti, ačkoliv jejich prostředí se mění, jako například –

„**V každém** domě sídlíce,
V každou dobu pilíce.“¹⁴⁰

V Eumenidách nelze najít mnoho opakujících se vět jako v Protichůdcích, ale i přesto Nebeský často opakuje jednotlivé výrazy, tak aby umocnil důraz a emoce, které má ten či onen verš vyjadřovat. Příznakové je zejména užívání tázacích zájmen, které se vyskytují na začátku veršů, viz: „**Kdo** se z lidí nechvěje, **Kdo** se hrůzou nelekne.“¹⁴¹ Anebo: „**Kdož** jeho připustí k oltářům národu, **Kdož** z kmenovců mu podá vody svěcené.“¹⁴²

Časté opakování a aliterace však nejsou náhodným prvkem Nebeského tvorby, ale pouze snaha o udržení básnického výrazu Aischylova, který mnohdy klade důraz právě na eufonii a souznění verše.¹⁴³

Dalším typickým rysem, který přispívá k instrumentálnímu vyznění jednotlivých replik, jsou slovesné vazby, které navozují dojem poetismů viz:

„**Klytaimnestra**.
Ó spěte, běda ! - Což vás **spících potřebí**?
Tak nectnou křivdu u ostatních zemřelých

¹³⁸ Aischylos a NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Eymenidy: tragoedie Aischylova*, 102 s.

¹³⁹ Aischylos a NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Eymenidy: tragoedie Aischylova*, s. 54.

¹⁴⁰ Aischylos a NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Eymenidy: tragoedie Aischylova*, s. 75.

¹⁴¹ Aischylos a NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Eymenidy: tragoedie Aischylova*, s. 48.

¹⁴² Aischylos a NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Eymenidy: tragoedie Aischylova*, s. 61.

¹⁴³ VYSOKÝ, Zdeněk. Václav Bolemír Nebeský jako překladatel Aischylova, s. 239.

*Mně činíte! ó ovšem vražednice jsem,
A ani pod zemí mne hanba nemine,
I zohavena bloudím; avšak pravím vám.* ¹⁴⁴

Zejména obraty – *spících potřebí, mně činíte; vražednice jsem; zohavena bloudím*, lze klasifikovat jako inverzní slovosled, který V.B. Nebeský hojně využívá i v Protichůdcích viz:

*„K tomu černoknižníku on jel
V bujné světskosti a drzé pýše,
netuše, že s ním též někdo šel.“* ¹⁴⁵

Příznaková inverze je patrná především v prvním verši – *k tomu černoknižníku on jel*. Složeniny typu – *černoknižník* se navíc vyskytují i v Eumenidách, a to konkrétně – „*Bezvinné litby, neopojné lahůdky ; A olivovou štíhlorostlou ratolest ; Sic bělolesklý, okřídlený tento had.*“ ¹⁴⁶

Kromě inverze se podobně jako v Protichůdcích v Eumenidách vyskytuje také velké množství neshodných přívlastků viz následující příklady. – „*Jasnostkvoucí slunce lesk; Avšak s hanbou v prachu.*“ ¹⁴⁷

K častým prvkům Nebeského tvorby také lze přiřadit stavění shodných přívlastků do pozice přívlastku neshodného: „*S nímž z kořene jsi zbořila hrad Iliův; v úděl bohatý; I odtud spěchám nohou neunavenou.*“ ¹⁴⁸

Mezi další prvky Nebeského poezie, lze mimo typické užití inverzního slovosledu aneologismů, zařadit také řešení týkající se překladu verše. Jestliže v 19. století převládaly překlady časoměrné, které byly obecně považovány za nejbližší možný ekvivalent antického verše, tak Nebeský se od této metody odlišuje. ¹⁴⁹

Časoměrný verš klasifikuje Josef Hrabák následovně: „*Časoměrná prozódie se hodí pro jazyky, ve kterých je slabičná délka fonologickým činitelem a přízvuk melodický. Ideálem*

¹⁴⁴ Aischylos a NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Eymenidy: tragoedie Aischylova*, s. 34.

¹⁴⁵ NEBESKÝ, Václav Bolemír a DOBIÁŠ, Dalibor, ed. *Básně*, s. 21.

¹⁴⁶ Aischylos a NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Eymenidy: tragoedie Aischylova*, 102 s.

¹⁴⁷ Aischylos a NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Eymenidy: tragoedie Aischylova*, 102 s.

¹⁴⁸ Aischylos a NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Eymenidy: tragoedie Aischylova*, 102 s.

¹⁴⁹ IBRAHIM, Robert. Český alexandrín jako náhrada řeckého a latinského hexametru a pentametru. *Česká literatura* [online]. 2009, červen 2009, Vol.57(No.3), 372 [cit. 2022-07-06]. Dostupné z: doi:<https://www.jstor.org/stable/42687513>

*pro ni byla stará (klasická řečtina).*¹⁵⁰ Hrabák dále pokračuje takto: „*Rytmus antického časoměrného verše se zakládal na střídání dlouhých a krátkých slabik. Metrickou konstantou bylo podkládání některých lehkých dob slabikami krátkými, při čemž ostatní lehké doby se pokládaly za neutrální; v takových případech bylo lze dvě sousední lehké doby (krátké slabiky) nahradit jednou slabikou dlouhou.*“¹⁵¹

Jako příklad časoměrného verše lze uvést výňatek ze skladby *Slávy dcera* od Jana Kollára, kde jsou dlouhé slabiky vyznačeny tučně:

*„Aj, zde leží zem ta před okem mým smutně slzícím,
někdy kolébka, nyní národu mého rakev.
Stoj, noho; posvátná místa jsou, kamkoli kráčíš,
k obloze, Tatry synu, vznes se, vyvýše pohled,“*¹⁵²

Nebeský se vyhraňuje proti časomíře, protože za jediné správné řešení pokládá prozodický překlad, ačkoliv si je vědom toho, že metoda přízvučného překladu naráží na jisté problémy. Například na nemožnost nahradit jambický senár českým přízvukem v řeckých dramatech.¹⁵³

Oproti otrockému převádění verše časomírou se rovněž staví Josef Král, který říká, že „*v češtině při veršování časoměrném nelze v náležité míře vyhověti přízvuku, ani slovnému ani větném.*“¹⁵⁴ A i díky tomuto postoji se Král vyjadřuje k Nebeského překladatelské praxi převážně pozitivně, ačkoliv mu v několika případech vytýká přílišnou snahu nahrazovat antické metrum jinými útvary. Také se vymezuje proti nepravdelnosti jambických sledů, které Nebeský často modifikuje trochejem.¹⁵⁵

¹⁵⁰ HRABÁK, Josef. *Úvod do teorie verše: Vysokošk. příručka*. Praha: SPN, 1964. s. 110. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:12479181-be1f-11e2-8c63-5ef3fc9ae867>

¹⁵¹ HRABÁK, Josef. *Úvod do teorie verše: Vysokošk. Příručka*, s. 110.

¹⁵² KOLLÁR, Ján. *Slávy dcera: lyricko-epická báseň v 5 zpěvích*. Praha: I.L. Kober, [ca 1897], s. [3]. Dostupné také z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:ba48a720-016f-11e6-bd77-005056825209>

¹⁵³ VYSOKÝ, Zdeněk. Václav Bolemír Nebeský jako překladatel Aischyla, s. 237.

¹⁵⁴ KRÁL, Josef. *O prosodii české, Část druhá: O přízvučném napodobení rozměrů časoměrných*. V Praze: Česká akademie věd a umění, 1938. s. 25. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:5e7a0a70-2c36-11e4-90aa-005056825209>

¹⁵⁵ VYSOKÝ, Zdeněk. Václav Bolemír Nebeský jako překladatel Aischyla, s. 238.

Zdeněk Vysoký podotýká, že v Eumenidách lze střídání jambických řad s jinými útvary ukázat například na následujícím úryvku –

*„Atheno vládyně! na rozkaz Loxiův
Přicházím, milostivě přijmiž vinnika;“¹⁵⁶*

Tyto alternace jsou dle Vysokého způsobeny tím, že Nebeský se snaží vyhnout jednotvárnému vyznění verše.¹⁵⁷ Nebeského práce s veršem tedy může být klasifikována jako experimentální přístup, který zahrnoval zcela nové pojetí překladu a umožnil Nebeského nástupcům uvolnit jednotnost a schematičnost překladu. Nedoslovné převedení verše, které se snaží zejména vyhovět české prosodii a přízvuku, se poté více uplatňuje ve 20. století, kdy se latinská podoba verše převádí do českého přízvuchného šestistopého daktylotrocheje.¹⁵⁸

4.3. Komparace překladatelských metod

Tato podkapitola se soustředí na srovnání několika odlišných překladů Eumenid a snaží se analyzovat užitou slovní zásobu, slovosled, slovtvorbu, aplikaci verše a rýmu, a především se zaměřuje na celkové vyznění jednotlivých autorských stylů. Ke srovnání jsem použila překlad *Eumenid od Václava Bolemíra Nebeského, 1883*, překlad *Oresteie od Josefa Krále z roku 1902*, a dále pak překlad *Eumenid od Vladimíra Šrámka z roku 1946*. V neposlední řadě jsem využila komentář Pavlíny Šípové k nejmladšímu českému překladu Aischylovy tragédie, který zhotovili Matyáš Havrda a Petr Borkovec v rozmezí roku 2001 až 2002 – *Poznámka k Nejnovějšímu Překladu Aischylovy Oresteie*, z roku 2005.

Nejprve lze uvést počáteční scénu z *Eumenid*, která se odehrává v Delfách, a kde vystupuje věštkyně před Apollonovým chrámem. Takto úvod do Eumenid překládá Václav Bolemír Nebeský –

*„Věštkyně.
Nejprvé z bohů velebím svou modlitbou
Praporokyni Gaiu; po ní Themidu,
Jež druhá po matce, jak stará praví zvěst,
Zde sídlela v té svatyni; a třetí pak*

¹⁵⁶ Aischylos a NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Eymenidy: tragoedie Aischylova*, s. 42.

¹⁵⁷ VYSOKÝ, Zdeněk. Václav Bolemír Nebeský jako překladatel Aischyla, s. 238.

¹⁵⁸ IBRAHIM, Robert. Český alexandrín jako náhrada řeckého a latinského hexametru a pentametru, s. 372.

*Ji v úděl měla, samoděk ne nucena,
Dci jiná matky Země, Phoibe Titanka,* ¹⁵⁹

A takto Vladimír Šrámek –

*„Stará kněžka
„Svou molitbu ctím nejdříve z všech bohů
mát' Zemi, Gáiu, první věštkyni,
pak Themidu, jež podle pověsti
se svatyně své matky ujala.
A jako třetí z rodu Titanů.“
to byla Foiba, druhá dcera Země.* ¹⁶⁰

Zatímco u obou překladů se vyskytuje inverzní slovosled, např. – *se svatyně své matky ujala* a *jak stará praví zvěst*, slovní zásoba se zásadně liší, což je dáno jak přirozeným vývojem češtiny, tak i odlišným básnickým cítěním obou autorů. Zatímco Nebeský se stále ještě uchyluje ke složeninám jako *praprorokyně* a nebo k poetismům jako *dci*, Šrámkova verze působí daleko civilněji a umírněněji.

K tomu přispívá například Šrámkovo užití tvaru jména *Foiba* místo latinského *Phoibe* v případě Nebeského. Dále pak Šrámek neužívá archaismů jako *velebím*, ale nahrazuje jej slovesem méně příznakovým *ctím*, které je mnohem více zvučnější a působí méně rušivě. Ačkoliv se Nebeský snaží o eufonické vyznění jazyka, velice často se u něj setkáváme s obraty, které působí zvláště či dokonce krkolomně, např. –

*„Vším blahem!
Kdož jste přítomni tu Hellenů,
Dle souzení losu vstup, jak káže řád.
I budu věštiti, jak sám Bůh povelí.“* ¹⁶¹

Příznakovost tohoto verše spočívá především v užití zastaralého infinitivu zakončeného na – **ti** – *věštiti*, který je z dnešního pohledu považován za knižní výraz a indikativu futura nedokonavého slovesa – velet, který je vytvořen pomocí prefixu – **po** – *povelí*. Dohromady tato

¹⁵⁹ Aischylos a NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Eymenidy: tragoedie Aischylova*, s. 31.

¹⁶⁰ AISCHYLOS. *Oresteia; Agamemnón; Oběť mrtvým; Smír*. Překlad Vladimír Šrámek. 1. vyd. Praha: Toužimský a Moravec, 1946. [3], s. 121. Edice Kořeny; Sv. 8.

¹⁶¹ Aischylos a NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Eymenidy: tragoedie Aischylova*, s. 32.

dvě paradigmaty tvoří nezvyklou slovní zásobu, která narušuje onu požadovanou znělost verše. Dále je pro Nebeského tvorbu typické užití větných ekvivalentů např. - *Vším blahem!* a inverze typu – *dle usouzení losu vstup*.

Vladimír Šrámek v tomto úseku používá zcela jinou slovní zásobu, neuzívá větné ekvivalenty, ale stejně jako Nebeský se uchyluje k inverznímu slovosledu viz. –

*„Ó bozi, dejte at' můj vstup je žehnán dnes
víc než kdy jindy! Kdo ted' z Hellénů
jsou přítomni, at' vejdou v pořadí,
Jež podle starých zvyků určil los!“¹⁶²*

Inverze je patrná zejména v počátečním verši - *dejte at' můj vstup je žehnán dnes* a na konci repliky - *Jež podle starých zvyků určil los!* Oproti Nebeskému se Šrámek vyhýbá přespříliš komplikovaným větným strukturám a volí jednodušší řešení, viz místo - *dle usouzení losu vstup*, Šrámek používá sice stále inverzní ale elegantnější řešení - *Jež podle starých zvyků určil los*. Místo větného ekvivalentu na začátku čtyřverší Šrámek zapracovává zvolání k bohům do věty, tudíž celý verš působí daleko plynuleji než u Nebeského.

Ačkoliv Václav Bolemír Nebeský místy doplácí na svou přílišnou snahu o znělost veršů, jeho překlad je i tak významným mezníkem pro překladatelskou praxi. Mnohdy totiž dokazuje, že jeho básnický cit pro jazyk a rytmus je jeho největší výhodou. V Eumenidách lze najít hned několik pasáží, kde Nebeský výrazně překonává Šrámkův překlad, zejména pokud se jedná o písňovou kvalitu verše. Následující úryvek reprezentuje řešení V.B. Nebeského –

*„Ó spěte, běda ! - Což vás spících. potřebí?
Tak nectnou křivdu u ostatních zemřelých
Mně činíte! ó ovšem vražednice jsem,
A ani pod zemí mne hanba nemine,
I zohavena bloudím; avšak pravím vám:
Já k oněm tamto příčinu mám největší.
Tak strašně trpěla jsem od svých nejdražších,“¹⁶³*

¹⁶²AISCHYLOS. *Oresteia; Agamemnón; Oběť mrtvým; Smír*, s. 121.

¹⁶³ Aischylos a NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Eymenidy: tragoedie Aischylova*, s. 34.

Versus Šrámkova verze –

„*Oé, vy spíte zas?*

*Co do vás, **spíte-li** ? Jsem jiným stínům jen pro posměch.*

*A mrtví štvou, že **vraždila jsem. Prchám před nimi.***

Vy nevíte to, myslím Lítice,

Jak jejich soud mě těžce stíhá dnes.

*Co vytrpěla jsem jen od svých **nejbližších!**“¹⁶⁴*

U Nebeského překladu je především patrné užití příznakových adjektiv i příslovcí – **zohavena bloudím; nectnou křivdu; nejdražších** atd. Zatímco Vladimír Šrámek se podobně expresivním výrazům povětšinou vyhýbá. Nebeského verše v tomto konkrétním případě znějí, jako kdyby byly určeny k velkolepému přednesu, a zachovávají tedy původní písňový ráz Aischylovy tvorby.

U Šrámkovy rozvíjející přívlastky v tomto úryvku téměř nenajdeme, zato užívá expresivně nabitá slovesa, viz – **vytrpěla jsem; vraždila jsem; prchám; štvou**. Nebeský oproti tomu pracuje s jemnějším výrazem, ponechává čtenáře, aby si sám domyslel tragičnost děje, který je popisován. Tohoto efektu dosahuje především pomocí výrazů jako např. – **hanba; křivda, zohavena bloudím; vražednice jsem; vás spící**. Zajímavé je sledovat, že tam kde Šrámek dosazuje slovesa, Nebeský převážně užívá podstatná jména viz – **vraždila jsem vs vražednice jsem; spící vs spíte zas**; a mnohdy je rozvíjí, kdežto Šrámek ponechává větnou stavbu nepatrně jednodušší, viz: **Co vytrpěla jsem jen od svých nejbližších vs Tak strašně trpěla jsem od svých nejdražších**. Naopak Nebeského řešení je v tomto případě expresivněji zbarvené, což je dáno najevo právě příslovcem – **strašně**.

Další zajímavé srovnání nabízí překlad od Josefa Krále z roku 1902, který vyniká především co se týče verše, vzhledem k tomu, že se jedná o první zcela přízvukný překlad.¹⁶⁵ Z hlediska slovní zásoby Josef Král překládá úvodní pasáž v Eumenidách následovně:

„*Věštkyňě*

„*Tou modlitbou svou ze všech bohů nejprve*

ctím Zemi, první věštkyňi, pak Themidu,

¹⁶⁴ AISCHYLOS. *Oresteia; Agamemnón; Oběť mrtvým; Smír*, s. 124.

¹⁶⁵ AISCHYLOS. *Oresteia; Agamemnón; Oběť mrtvým; Smír*, s. 155.

*jež po ní druhá na matčině zasedla
tom stolci věštném, jak dí pověst. Pořadem
pak třetí s její vůlí, ne snad násilím,
se jiná dcera **Země, Foiba** Titanka
v něj uvázala.“¹⁶⁶*

Stejně jako Vladimír Šrámek Josef Král používá *ctím* místo *velebím* a užívá jméno titánky Gaii, které rovněž nahrazuje českým ekvivalentem – *Země a počestným Foiba*. Zatímco Nebeský se přiklání k původním názvům jako jsou např. *Phoibe* či *Gaia*.

Dalším zajímavým faktem, který vyplývá ze srovnání všech tří překladů, je funkční členění věty. U Šrámka i Krále je modlitba uvedena na začátku věty a pořadí – *nejprve; nejdříve ze všech bohů*, je uvedeno na konci, tudíž je na něj kladen větší důraz – představuje réma věty. Kdežto Nebeský svůj verš začíná uvedením pořadí a modlitba je na konci věty, tudíž se stává rématem neboli novou informací a pořadí – *nejprvé z bohů* je tématem.

Charakteristická slovní zásoba, užívání novotvarů či archaismů a příznakových slov je jistě jasným ukazatelem překladatelského stylu, ale na celkové vyznění antické tragédie má vliv i volba verše a metra. Překladatel by v tomto případě neměl usilovat o napodobování původního metra českým ekvivalentem, ale měl by být schopen respektovat původní text a vycházet z jeho vlastností. Zastáncem tohoto překladatelského postupu byla u nás zejména Julie Nováková, autorka překladu antické skladby *Héro a Leandros*.¹⁶⁷

Julie Nováková je toho názoru, že překládání z jednoho jazyka do druhého zahrnuje také pochopení asociací, které se skrývají za jednotlivými slovy v každém jazyce a jejich původ. Jako příklad uvádí měsíc květen, který pro češtinu zcela jasně vyznačuje význam květin, tudíž signalizuje příchod jara a vyvolává jak v čtenáři, tak i v autorovi konkrétní představy. Jako protiklad zmiňuje synonymum máj, které automaticky nevytváří asociaci s květinami. Nováková tudíž klade důraz na to, aby si překladatel byl vědom toho, že kultura je sama o sobě nepřeložitelná, ale jazyk je schopen ji odrazit a reprezentovat. Zároveň si také uvědomuje, že žádný překlad nevyvolá ve čtenáři ty samé pocity jako originál.¹⁶⁸

¹⁶⁶ AISCHYLOS a Josef KRÁL. Oresteia. Praha: Otto, 1902, s. [174]. Dostupné také z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mlp/uuid/uuid:57749480-bf25-11e3-a97d-0030487be43a>

¹⁶⁷ IBRAHIM, Robert. Český alexandrín jako náhrada řeckého a latinského hexametru a pentametru, s. 374.

¹⁶⁸ Músaíos. *Hero a Leandros*. V Praze: Jan Pohořelý, 1946. s. 45. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:1e788ba0-19ad-11e3-bd38-5ef3fc9ae867>

Stejnou myšlenku vyjadřuje i Pavlína Šípová viz: „*Aischylovi nemůžeme rozumět tak, jak mu rozuměli nebo nerozuměli jeho současníci, a to už proto, že nežijeme v kultuře té doby, nýbrž žijeme v kultuře své doby. A tak nám vzniká kulturní dilema.*“¹⁶⁹ Pavlína Šípová se také vyjadřuje k nejnovějšímu překladu Aischylovy tragédie pod taktovkou Matyáše Havrdy a Petra Borkovce, který se stejně jako překlad Josefa Krále vyhýbá časomíře a nahrazuje antické metrum volným daktylo-trochejským veršem. Také říká že jak pro Havrdu, tak pro Borkovce bylo důležité finální vyznění originálu, a proto nepřekládají českou napodobeninou verše. Soustředí se na formu, která se neopírá o formální nápodobu, ale spíše o ekvivalent, který odráží podobné estetické hodnoty v češtině.¹⁷⁰

Nebeského přístup k překladu se tedy dá klasifikovat jako progresivní co se týče překladatelských metod jeho doby, protože se jako jeden z prvních snaží vybočit z řady překladů, které víceméně kopírují dobové tendence romantického diskurzu a mnohdy narážejí na tzv. problematiku nepřeložitelnosti. Václav Bolemír Nebeský přináší do překladu básnický cit a smysl pro rytmus, zdokonalující tak celkové vyznění překladu, které i v originále odráží onu zmiňovanou písňovou kvalitu. Jeho neobvyklá řešení, ať už nekonzistentní nahrazování metra či netradiční volba jazykových prostředků ukazují, že Václav Bolemír Nebeský dokázal přispět do překladatelské praxe a inspirovat další tvůrčí generace.

Václav Bolemír Nebeský vnáší do svých překladů i znalost antické kultury a snaží se, aby konečný překlad dokázal na českého čtenáře zapůsobit stejně, jako kdyby byl napsán v mateřštině. Mimo jeho snahy o věrné předání emocionálního náboje originálu se také zaslouhuje o eufonii verše, a tudíž je jeho přínos pro češtinu i překladatelskou praxi nezpochybnitelný.

¹⁶⁹ ŠÍPOVÁ, Pavlína. Poznámka k Nejnovějšímu Překladu Aischylovy Oresteie. *Listy Filologické/ Folia Philologica* [online]. 2005, **128**(No.1/2), s. 194-97 [cit. 2022-06-27]. ISSN 0024-4457. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/23468358>

¹⁷⁰ ŠÍPOVÁ, Pavlína. Poznámka k Nejnovějšímu Překladu Aischylovy Oresteie, s. 194-97.

5. Závěr

V první části se bakalářská práce zabývala postupným historickým vývojem překladatelské praxe. Překladatelské tendence se postupem času měnily nejen pod vlivem jednotlivých estetických diskurzů, ale zároveň podléhaly sociální poptávce a společenskému naladění v návaznosti na populární uměleckou tvorbu. Vzhledem k argumentům, které tato práce přináší lze na překladatelskou praxi nahlížet jako na samostatnou uměleckou disciplínu, která vyžaduje stejnou míru autorské kreativity jako tvorba originálních textů. V této práci jsou hojně zastoupeny názory Jiřího Levého, který pokládá překladatele za samostatného umělce, který však podléhá sociálním a kulturním vlivům, a tudíž jeho práci nelze vyjmout z kontextu jeho doby. Tato práce však zároveň zpochybňuje rozdělování jednotlivých překladatelských praktik na ohraničené časové úseky, jako to ve svých publikacích koncipuje Jiří Levý. Namísto toho naopak vnímá historické proměny překladatelské praxe na pozadí střídajících se diskurzů, které se často vzájemně prolínají. V každém období literatury se tak v důsledku nabízí i různé způsoby překladu. Tento přístup je tedy v pozdějších kapitolách aplikován i na osobnost Václava Bolemíra Nebeského, jehož překladatelské schopnosti jsou hodnoceny v návaznosti na diskurzy, které ho ovlivňovaly v průběhu jeho aktivního působení.

Jedním z prvních cílů této práce bylo poskytnout ucelený přehled historického vývoje překladatelské praxe, a nastínit ji tak v období, v níž působil Václav Bolemír Nebeský. V konečném výsledku tato práce popisuje, jak se od primitivního opisování textů překlad dostává na pozici, ze které je schopen ovlivnit kulturní vývoj a běh dějin. Je zmíněn ale i efekt opačný, a to jakým způsobem náboženské i kulturní smýšlení ovlivňovalo překladatelské techniky v průběhu dějin. Od středověkých překladů, které se nepokoušejí o subjektivní interpretaci, přes klasicistní snahu vylepšovat a sjednotit vyznění překladu, k romantickým snahám o dokonalost věrného tlumočení, až k novodobým překladům, které se vyznačují velkou adaptační kreativitou. Moderní translologie se navíc ubírá směrem k didaktickému přístupu a proniká do vzdělání jako možná samostatná disciplína.

Druhým zásadním bodem, který se snažila tato práce rozpracovat, byla snaha umístit překlady antických děl Václava Bolemíra Nebeského do kontextu romantického a klasicistního diskurzu s důrazem na obrozenecké snahy básníka a pozdějšího filologa. Na základě všech shromážděných pramenů lze jeho počáteční vztah či inklinování k antickým autorům charakterizovat jako výrazně založený na doznívajících klasicistních tendencích, které ho formovaly již během studia na litoměřickém gymnáziu, kde se poprvé seznámil s antickou tvorbou. Avšak jeho pozdější fascinaci Aischylem už lze klasifikovat jako snahu o vzbuzení

vlasteneckého uvědomění, protože vnímá Aischylovy tragédie, zejména pak Oresteii, jako hry, které jsou nabitě politicko - vlasteneckými konflikty. Tento fakt je v práci doložen samotnými citáty V. B. Nebeského, který v nich vyznává obdiv k řeckému dramatikovi a zejména pak klade důraz na jeho morální zásady a způsob života. V konečném důsledku je Nebeský důkazem toho, že oba diskurzy se u něj skutečně prolínají, avšak romantické tendence převažují. Tato skutečnost je v práci dokázána pomocí analýzy předmluvy k Eumenidám, která odhaluje Nebeského interpretaci antické kultury a ukazuje, že jeho přístup k překladu do jisté míry naplňuje romantické tendence, ačkoliv se od nich také dokáže distancovat. Jako romantickou příznakovost lze také klasifikovat jeho práci s jazykem, která směřuje k důrazu na individualitu a odlišnost. Dále je pro něj typická snaha o ozvláštnění jazykových prostředků. V neposlední řadě lze zmínit jeho pokus zachytit Aischylovo rozpoložení a převést do češtiny politické napětí tehdejších Athén. Od romantického diskurzu se naopak odlišuje užitím verše, kde se jako jeden z prvních pokouší o experimentální přístup a nenahrazuje původní verzi přesným českým ekvivalentem. Pro Nebeského byla tudíž antická literatura cestou, jak spojit svobodné myšlení a vlastenecké ambice v jeden specifický kulturní i literární vzor, popř. ideál. Tato práce tak klade důraz na to, že ačkoliv Nebeský není první, kdo přináší antickou kulturu na českou literární scénu, jedná se jistě o jejího nejhlasitějšího příznivce.

Posledním z cílů této bakalářské práce bylo porovnání překladu Eumenid od Václava Bolemíra Nebeského s překlady, které vznikly v pozdějších letech. Tato část byla zaměřena především na užití jazykových prostředků, které se vyskytují v tvorbě Václava Bolemíra Nebeského a disponují dostatečnou příznakovostí. Nejprve byly jazykové prostředky Eumenid dány do kontrastu s originální skladbou od V. B. Nebeského – Protichůdci, aby byl na názorných příkladech ukázán Nebeského autorský styl a jeho práce s jazykem obecně. Vzhledem k tomu, že se Nebeský uchyluje k podobným stylizačním řešením jak v překladu, tak i v jeho originálním básnickém díle, lze na jednotlivých úryvcích následně dokázat, jaké jazykové prostředky jsou pro něj typické. Dále se tato práce soustředila na komparaci překladatelských technik několika překladů a tato analýza dokazuje, že ačkoliv se Nebeský mnohdy potýká s přílišnou snahou o znělost a písňovost verše, jeho překlad lze považovat za velmi zdařilý a mnohdy i překonává překlady novější, které se odchyľují od časoměrného řešení verše, a naopak využívají přízvučnou metodu.

Na závěr lze tedy Václava Bolemíra Nebeského klasifikovat jako překladatele - básníka, který díky své zběhlosti v klasicistní literatuře, citu pro rým a verš a snahu o zachycení

dobového kontextu, oživil kánon obrozenecké literatury a z jeho překladatelských inovací lze čerpat dodnes.

Literatura

AISCHYLOS. *Eymenidy*. Překlad Václav Bolemír Nebeský. V Praze: V komisi Fr. Řivnáče, 1862. 92 s.

AISCHYLOS. *Oresteia; Agamemnón; Oběť mrtvým; Smír*. Překlad Vladimír Šrámek. 1. vyd. Praha: Toužimský a Moravec, 1946. [3], 155 s. Edice Kořeny; Sv. 8.

Citováno dle Jana Gebauera, cit. kn., str 13-14.

ČERNÁ, Julie, ed., KOCÁNOVÁ, Barbora, ed. a NÝVLT, Pavel, ed. *Zahrada slov: ad honorem Zuzana Silagiová*. Vydání první. Praha: Filosofia, 2019. 361 stran. ISBN 978-80-7007-562-3.

DITTMANN, Robert et al. *Studie k moderní mluvnici češtiny. 3, Čeština a dějiny*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. 227 s. Monografie. ISBN 978-80-244-3549-7.

DOBROVSKÝ, Josef a JEDLIČKA, Benjamin, ed. *Dějiny české řeči a literatury*. Překlad Benjamin Jedlička. Vydání první. V Praze: Československý spisovatel, 1951. lix, 187 stran, vi listů obrazových příloh. Kritická knihovna; svazek 4.

DRYDEN, John a H.T SWEDENBURG, HOOKER, Edward N, ed. *The Works of John Dryden: Poems 1694-1680*. (California): University of California Press, 1956, 414 s. ISBN 978-0520003583.

KUPKOVÁ, Ivana a kol. *Jiří Levý: zakladatel československé translatoologie*. Vydání 1. Brno: Masarykova univerzita, 2019. 131 stran. ISBN 978-80-210-9348-5.

LEVÝ, Jiří. *Umění překlada*. 4., upr. vyd. Praha: Apostrof, 2012. 367 s. ISBN 978-80-87561-15-7.

MÜGLOVÁ, Daniela. *Komunikace, tlumočení, překlad, aneb, Proč spadla Babylonská věž?*. Překlad Vítězslav Vilímek. Nitra: Enigma, 2013. 324 stran. ISBN 978-80-8133-025-4.

NEBESKÝ, Václav Bolemír a DOBIÁŠ, Dalibor, ed. *Básně*. Jako soubor vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 191 s. Česká knihovna. ISBN 80-7106-598-6.

NIDA, Eugene A. *Science of translation. Language*. 1969, **vol.45**(no.3), pp.483-98.

PETRBOK, Václav, ed., LUNGA, Radek, ed. a TYDLITÁT, Jan, ed. *Východočeská duchovní a slovesná kultura v 18. století: sborník příspěvků ze symposia konaného 27.-29.5.1999 v Rychnově nad Kněžnou*. Vyd. 1. Boskovice: Albert, 1999. 514 s., [4] s. obr. příl. ISBN 80-85834-75-8.

Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Ročník LVI, Řada literárněvědná bohemistická (V) = Series Bohemica litteraria. Č. 10, Bohemica litteraria: Milanu Suchomelovi k osmdesátinám. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 201 s. ISBN 978-80-210-4686-3.

VALENTOVÁ, Kateřina, ed., SLÁDEK, Miloš, ed. a SVATOŠ, Martin, ed. *Krátké věčného spasení upamatování: k životu a době jezuitů Antonína Koniáše*. Vyd. 1. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2013. 193 s. ISBN 978-80-85778-91-5.

VAVROUŠOVÁ, Petra, ed. *Sedm tváří translologie: teorie překladu a tlumočení prizmatem současných španělských translologů*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2013. 169 s. ISBN 978-80-246-2195-1.

VYSOKÝ, Zdeněk. Václav Bolemír Nebeský jako překladatel Aischyla. In: VYSOKÝ, Zdeněk. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: E, Řada archeologicko-klasická*. Brno: Masarykova univerzita, 1956-[1995], s. 236-248. ISBN 80-210-1149-1 (1994). ISSN 2464-6830.

Periodika

Acta Universitatis Carolinae. Philologica. Praha: Karlova universita, 1954- . ISSN 0567-8269. Dostupné také z: http://www.cupress.cuni.cz/ink2_stat/index.jsp?include=AUC_rada&id=281.

Časopis českého Museum. Praha: Knihkupectví J. G. Calve, 1853, **27**. sv. 3 ISSN 0862-7282. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:8cec49f0-72e0-11de-a38d-000d606f5dc6>

Časopis českého museum. Praha: Knihkupectví J. G. Calve, 1854, **28**. ISSN 0862-7282. Dostupné také z: <https://www.digitalniknihovna.cz/nm/uuid/uuid:e8a72100-1c51-11df-80a5-000d606f5dc6>

Česká literatura: časopis pro literární vědu. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1953- . ISSN 0009-0468. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=CesLit>.

Language: journal of the Linguistic Society of America. Baltimore, Md: Waverly Press, 1925- . ISSN 0097-8507.

Listy filologické = Folia Philologica: časopis pro klasická, středověká a neo-latinská studia, založený r. 1874. Praha: Jednota českých filologů v Praze, 1887- . ISSN 0024-4457. Dostupné také z: <http://lf.claymon.cz>.

Slovo a slovesnost: list Pražského linguistického kroužku. Praha: Melantrich, 1955, **XVI**(). ISSN 0037-7031. Dostupné také z: <https://kramerius.lib.cas.cz/uuid/uuid:b7d3b213-530d-11e1-1331-001143e3f55c>

Slovo a slovesnost: list Pražského linguistického kroužku. Praha: Melantrich, 1948, **X**(). ISSN 0037-7031. Dostupné také z: <https://kramerius.lib.cas.cz/uuid/uuid:b4b5f753-530d-11e1-1331-001143e3f55c>

Elektronické zdroje

AISCHYLOS a Josef KRÁL. *Oresteia*. Praha: Otto, 1902. Dostupné také z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mlp/uuid/uuid:03ef56d0-bc1c-11e3-a39a-0030487be43a>

Aischylos a NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Eymenidy: tragoedie Aischylova*. V Praze: nákladem knihkupectví I.L. Kobra, 1883. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:498bab00-7258-11ea-8f71-005056827e52>

BELISOVÁ, Šárka a HRALA, Milan. *Kapitoly z dějin českého překladu*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0386-1. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:27f90510-488c-11e4-8113-005056827e52>

ČERVENKA, Miroslav. *Slovník básnických knih: díla české poezie od obrození do r. 1945*. Praha: Československý spisovatel, 1990. ISBN 80-202-0217-X. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:62e56d50-e7a1-11e2-9923-005056827e52>

HANUŠ, Josef. *Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1896. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:17f386a0-cc18-11dd-953d-000d606f5dc6>

HRABÁK, Josef. *Úvod do teorie verše: Vysokošk. příručka*. Praha: SPN, 1964. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:c5ce6b60-a6bf-11e2-b6da-005056827e52>

JETTMAROVA, Zuzana. *Mozaiky prekladu: Translation Mosaics* [online]. Prague, Czech Republic: Karolinum Press, 2016, ©2016 [cit. 2022-07-08]. ISBN 978-80-246-3328-2. Dostupné z: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/natl-ebooks/detail.action?docID=4751512>.

JUNGMANN, Josef, RYŠAVÁ, Eva a LUNGA, Radek. *Zápisky*. Praha: Budka, 1998. ISBN 80-901549-3-X. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:a900e830-bf3d-11e9-8fdf-005056827e52>

KOLLÁR, Ján. *Slávy dcera: lyricko-epická báseň v 5 zpěvích*. Praha: I.L. Kober, [ca 1897]. Dostupné také z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:010c8250-ec1a-11e5-8d5f-005056827e51>

KONTLER, László. Translation in Comparison: : Early- Modern and Current Perspectives. *Contributions to the History of Concepts* [online]. 2007, **Vol.3**(1), pp.71-102 [cit. 2022-05-10]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/23730867>

KRÁL, Josef. *O prosodii české, Část druhá: O přízvukném napodobení rozměrů časoměrných*. V Praze: Česká akademie věd a umění, 1938. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:c8b85ee0-1648-11e4-8e0d-005056827e51>

LEVÝ, Jiří, HONZÍK, Jiří a PECHAR, Jiří. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*. Praha: Ivo Železný, 1996. ISBN 80-237-2952-7. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:fb6bbfd0-eb06-11e2-9923-005056827e52>

MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu: české národní obrození jako kulturní typ*. Jinočany: H & H, 1995. ISBN 80-85787-74-1. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:1775e020-6075-11e6-8336-005056827e52>

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Česká otázka: O naší nynější krizi ; Jan Hus*. Praha: Státní nakladatelství, 1924. s. 12. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:ad52e4c0-0b69-11e4-90aa-005056825209>.

Músaíos. *Hero a Leandros*. V Praze: Jan Pohořelý, 1946. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:e8beae10-b622-11e2-b6da-005056827e52>

ŠLOSAR, Dušan. CZECHENCY - NOVÝ ENCYKLOPEDICKÝ SLOVNÍK ČEŠTINY. *Barokní čeština* [online]. Brno: © Masarykova univerzita, 2017 [cit. 2022-07-25]. Dostupné z: [https://www.czechency.org/slovník/OBROZENSKÁ ČEŠTINA](https://www.czechency.org/slovník/OBROZENSKÁ_ČEŠTINA)

ŠLOSAR, Dušan. CZECHENCY - NOVÝ ENCYKLOPEDICKÝ SLOVNÍK ČEŠTINY. *Barokní čeština* [online]. Brno: © Masarykova univerzita, 2017 [cit. 2022-07-25]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/BAROKN%C3%8D%20%C4%8CE%C5%A0TINA>